

ÇIME

Pêserokê Siyaset, Zuwan o Edetê Zazayan

Zeitschrift für Zaza Sprache und Kultur

Journal of Zaza Language and Culture

Zaza Siyaset, Dil ve Kültür Dergisi

Cihat Kar:

Şeyh Said Zaza Ayaklanması ve Gerçekler-6

Roşna Feradi:

Dil ve Alfabe

Zilfi Selcan:

Zaza TV sero

Serr 3, Umar 7, Umnun/Amnan 2007

Serredaqtor

Zaza Yaşar

Redaqsiyon

Ferhat Pak

R.Kızılçubuk

Roşan Hayig

Zerweş Serhad

Verrî/Serpel/Kapak: Bacari Pali, Palo Şehri

Edrese: ÇIME

Zeitschrift für Zaza Sprache und Kultur

Postfach 11 01 02

86026 Augsburg

e-m@il: cime2005@web.de

internet: <http://cimezaza.tripod.com>

Dayey Çime:

- 1- Dayey Çime, Zuwan mawo-g ho benu vin, gun bıdı Zıwan ma o Zazaki bero anvard.
- 2- Çime Edeb, 'Adet, Zan, Îlm, hal o Waziyeti sero Xebatê xu wazenu, bero unvard. Gurewo ki ma Zazun sera umo/amo vıraştış ay bıyaru çımun wendoğun ver.
- 3- Çime wazeno ki, mıntıqan dê Zazan pêrını ri varar akero u pyerin xu-ri nızdi u yo/yew vineno.
- 4- Çime, omişi, holi/hewli u demokrati sera xebitiyenu.
- 5- Semedê piyabestışi Şari Zazayan xewtiyenu. Çime inê pyori/péré Zazuno.
- 6- Çime, veciyayışı xu osilê akardi u demokrati vırazeno. Rêza zerweşi u akardi rumeno.

Çime Bülteninin Amaçları:

- 1- Çime`nin amacı yokolma tehtidiyle karşı karşıya olan anadilimiz Zazaca'yı yaşatmak ve geliştirmektir.
- 2- Çime, Zaza halkının sözlü edebiyatını, dilini, sosyal yapısını, tarihini ve dini inancını inceler ve bu konuda yapılmış incelemeleri yayınlar.
- 3- Zazaca`nın bütün yöresel sivelerini geliştirmeye çabalar. Belli bir şiveyinin ön plana çıkmasını hedeflemez.
- 4- Barışçı, yapıcı, çağdaş ilerici yönde yayın yapar.
- 5- Zazaların milli birliği için çalışır. Çime bütün Zazaların yayınıdır.
- 6- Demokratik ve açıklık prensiplerine bağlı yayın yapar. Hoş görülü ve toleranslı bir kültür çizgisi izler.

Têyestê

Qala vêrin

Çime redaqsiyun.....4

80.Yılında Şeyh Said Ayaklanması 6

Cihat Kar.....5

Dil ve Alfabe ve Zazaki'nin Maklus Talihi

Roşna Feradi.....15

Düzen Partileri Çözümü Şavaştta Görüyorlar

Ferhat Pak.....19

Tij niya

Murat Güneş.....27

Zaza Tv sero qeseykerden

Zılfı Selcan.....28

Vilikê Koy Meperliye Ro

Sait Çiya 30

Xuya Ho Viriya

Tornê Tuji.....35

Ini kumi

Lac Siya.....36

Ebubekiro

Mahmud Çermug.....37

Wet Çınyu

Zaza yaşar.....37

Ğwırbet

Murat Güneş.....38

Aridayoği Vatê vérinun: Zaza yaşar

Qala verin

Ma Çime amarı 7ın qedina. Eg ma rašta vac/vaj, Çime bînê eréy véciya u kot/kewt şıma dest. Eréy veciyayışi Çime ma dest dı niyo, zaf ambazi paşti nêdani u mari ardım nêkeni.

Tım u Tım, ma umbazan ra reca keni u vani; Ma téna meverdi, la çew/kes vate ma ri, gueş/goş pa nıkeuno. Ek ambazi kemiyê ma vineni, gun/gerek mara vaci u ma zi gurê xu hina/diha weş vırazi. Ini/Inyê ambazi vani, şıma eno gure hol/hewl nêvirazeni, wa yi/ayi xu vırazi, ma zi paşt/destek bıdı inun. Eno gure d' suc u gunê redaqsiyoni çiniyu, çı ki ma dest ra yeno ma keni. Ma ehend emeg u cefa weni, la ombazi ma yew meqale yan zi şiirani xu nêersaweni. Xet u rahari Çime eşkereyo, vate xo dost u dışmen ra nımite nêtepişeno.

Vıraştey Çime dı emegê bıra Zaza Yaşar'i zaf esta, ma semed/qey emegê Zaza Yaşar'i, eyri teşekkur keni. Heme ambaz sé ey, xodi mesulliyet bıvino u cehd bıkeru, çew/kes nêşkeno véniye ma bıgıro. Sek ma cord zi va, Xetê ma belliya u ma "Kengeri veri vay niyi". Ma semed Şari xue/xu xebitiyeni, menfaatê Şari xo heme çi sera tepişeni. Eyru/Ewro Şari ma bêwaharo, ço/kes xuri wahar/wayêr nêveciyeno.

Yo ricê ma imbazani ri esta, hin beso, bêri ma pêro piya bıxebıtı. Ayi ki serbestiyê Şari Zaza mudahafa keni, eg ini nêri(nêyeri) bêri pêhet, Şari ma seni bêro pêhet?

Şar xu têna meverdi, huneri/wunderi xu rahari Şari xu dı bışuğulni. Péy Aqıl, qelem, ekonomi, resm, u péy nuştan xuya. Ek çik nêşkeni, destun xu Homa tealla ri berz kerin u Şari xori du'a bikeri.. Dinyad yewna millet çiniya ki, heq u huquqê xo mudahafa nêkeru.

Çime amor 7ın dı xeylêk nuştê erciyayê esti, merdım eşkeno mı/inyê nuştan ra istifade bıkeru. Ma umıd keni, pêserokê ma, roc ra roc diha weş u hol/hewl bo. Pêserokê ma Çime eyru, tebera veciyeno, siba/meşt zi Welatı dı bıveciyu. Çı waxt ki, ma Çime Welatı dı vet, o waxt zerrê benu rehet.

Ambazi ma ki pê nuştan xuwa cehd keni, ma inan ri mınnetdari. Ma wazeni ki, her umbaz eno gurê xu bıyaro ca. Ma vengi xo berz kerı, wa vengi ma heme cadı Wulati madı bieşnawiyo. Ek qusur u qebahátê ma esta, ma Şari xuera u umbazan xora efv wazeni. Sek bıra Zılfi déyre xudı vano "KAM ŞARİ Rİ BERMENO ÇİMAN RA BENO". Ay ra çoyi ri mebermin têna xu ri bıbermin..

Bımani xêr u weşi dı

Çime redaqsiyon

AYAKLANMA HAKKINDA BAZI DEĞERLENDİRMELER

Şeyh Said'in öncülük ettiği 1925 Zaza isyanının İslami yönünü çeşitli kaynaklara ve belgelere dayalı olarak genel hatları ile irdelediğimiz bu araştırmanın son bölümünde, bazı Türk devlet adamları ile yerli ve yabancı yazarların ayaklanmanın niteliğine ilişkin değerlendirmelerine kısaca yer vermeyi yararlı görmekteyiz.

Kürt siyasileri ve milliyetçilerinin ayaklanma ile ilgili ön yargılı düşüncelere sahip bulunmaları ve ayaklanmayı hakikatlerle hiçbir şekilde uyuşmayan katı bir tavırla, doğrudan doğruya bir "Kürt/Kürtlük isyanı" olarak lanse edip savunmaları ve öteden beri gayri ciddi olan bu keyfi tutumlarında direktmeleri nedeniyle, onların herkesçe bilinen görüşlerinin burada bir kez daha tekrarlanmasına gerek duyulmamıştır.

Bu araştırmanın 3. bölümünde (bkz. Çıme, Sayı: 4), "Atatürk'e Göre, İsyân Bir 'İrtica' Hareketi" başlığı altında, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün konu ile ilgili açıklamalarına genişçe yer verilmiştir. T.C.'nin ikinci Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'nün ve diğer birçok Türk devlet adamının Şeyh Said ayaklanmasına ilişkin görüşleri, Atatürk'ün görüşleri ile aynıdır. Onlar da devletin arşivlerindeki kanıtlara dayanarak, isyanı bir "karşı devrim" ve "irtica [gericilik] hareketi" olarak tanımlamışlardır.

Söz konusu devlet adamlarının ve farklı dünya görüşlerine sahip olan bazı yazarların ayaklanma hakkındaki fikir ve değerlendirmelerini, herhangi bir yoruma lüzum hissetmeden aynen aktarıyorum:

İsmet İnönü (Eski Cumhurbaşkanı):

"Doğu isyanı bir irtica idi. Hakiki bir irtica idi. O zamanki ortamda memleketin siyasi hayatı karışıktı. Cumhuriyetin ilanı, cumhuriyetin devlet düzenine getirdiği değişiklikler İstanbul efkârında, matbuatta[basında], pek geniş tepkilere sebep

olmuştur. Doğu isyanı bunun bir neticesidir. Hiç şüphemiz yoktu bizim. Memleketin yeni bir siyasi rejime girmesi ve siyasi rejimin üzerinde memleketin bunu kabul etmemiş olduğu şüphesini, ümidini veren geniş bir münakaşa ve propaganda hayatının tesiri.. Şark isyanı bunun neticesi olarak çıkmıştı.”(109)

“Şeyh Said, hareket esnasında dini kurtarmak davasını açıktan ortaya atmış bulunuyor. ‘Hilafet kalkmıştır, din tehlikededir, dini kurtarmak lazımdır.’ Davaları, bu. Şeyh Said, isyan hareketini, böylece bütün memlekete milli bir hareket olarak değil, bir din hareketi olarak gösteriyor. Her tarafı harekete geçirmek sevdasındadır.”(110)

Celal Bayar (Eski Cumhurbaşkanı):

“Şeyh Said’in 1925’lerde yapmak istediğini, Humeyni [İran İslam devriminin lideri] günümüzde yapmaktadır.”(111)

Kazım Karabekir (Şark Cephesi Komutanı):

“Şark vilayetlerimizde İdare-i Örfiyeyi [sıkıyönetim] mucib [gerektiren] hadiseler zuhura gelmiştir. Bu mahdut mıntıkanın harici teşvikatla [dış kışkırtmalarla] bazı emellere nail olmak için halkı dini tahrik ile ihlal ettikleri anlaşılmıştır. Dini alet ittihaz ederek mevcudiyet-i milliyemizi tehlikeye koyanlar her türlü lanete layıktır.”(112)

Süleyman Demirel (Eski Cumhurbaşkanı):

“Türkiye’de irtica lafları, Şeyh Said isyanıyla beraber başlar. Şeyh Said isyanı mahkemesinin iddianamesinde irtica vardır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın ve Serbest Fırka’nın kapatılmasında da bu iddialar vardır.”(113)

Sadi Koçaş (Eski Başbakan):

“Bu ayaklanmada görülen ve iddia edilen en önemli gerekçe dini idi. Laik devlet anlayışını hazmedememiş, özellikle dış mihrakların tahrik ettiği sözde dindar Şeyh Said ve benzerlerinin açıkladıkları tek gerekçe, ‘din elden gidiyor’ sloganıydı.”(114)

Rıza Nur (Tarihçi, ilk Milli Eğitim Bakanı):

“Şeyh Said gayet dindar bir adammış. Medreseler ve tekkelerin ilgası, şapka giydirileceği şayiası bu adamı tehyic [heyecanlandırma] etmişti. Isyan etti. Resmi tahkikat asla milli bir Kürt isyanı olmadığını göstermiştir. Ben bunu orada İstiklal Mahkemesi reisliğini yapan Ali Saib’e de sordum. O da ‘asla Kürtlük meselesi yoktur, sırf dindir’ dedi.”(115)

Avni Doğan (Şark İstiklal Mahkemesi Üyesi):

“Asilerin propagandaları, Türkiye Cumhuriyeti idaresinin şeriatı kaldırması ve şapka giyilmesi, kız ve oğlan çocuklarının bir arada tahsil yapmaları gibi irticai esaslara dayanıyordu. İsyân genişledikçe bu propagandaya Kürtlük cereyanları da karışmaya

başladı. Şeyh Said, sağa sola yolladığı emir ve tebliğlerde ‘Emir’ül-Müminin’ [Müminlerin/inananların lideri] imzasını atacak kadar cesaretlenmişti.”(116)

Cemal Kutay (Tarihçi):

“İsyanın gayesi dini kurtarmak ve bilhassa Osmanlı Halifeliğini yeniden kurmak şeklinde gösterilince, Genc ve Diyarbakır dışında bulunan ve Şeyh Said’in manevi nüfuzu altında bulunmayan Kürt aşiretleri isyana iltifat etmedi.”(117)

Şevket Süreyya Aydemir (Tarihçi):

“İsyan bir milli hareket, yani Kürtlük, Kürt istiklali gibi sloganlarla değil, ‘dini kurtarmak, şeriatı kurmak’ gibi dumanlı, sınırları belirsiz tahriklerle başladı. İsyan bir hafta gibi kısa bir zaman içinde bazı vilayetlere yayılmakla beraber, daha ziyade bir ‘beyler, şeyhler’ isyanı olarak kaldı. Bu beylerin, şeyhlerin iradelerine bağlı olarak isyana sürüklenen kulların, müritlerin önemli yekunlara varmasına rağmen, bir halk hareketi halini almadı. Kürtlerle meskun bütün bölgelerde, milli bir hareket haline gelmedi. Bu sebeple bazı yazarların kullandığı ifadeye rağmen, Şeyh Said isyanını, bir Kürt isyanı olarak vasıflandırmak zordur.”(118)

Feridun Kandemir (Yazar):

“Şeyh Said’in peşine taktığı adamlarla ayaklanması suretiyle başlayan bu isyan, asla bir ‘Kürt isyanı’ değil, memlekette, bilhassa o devirlerde sık sık görülen mevzii ayaklanmalardan biri idi.”(119)

Mahmut Goloğlu (Yazar):

“İslam dininin en bağınaz ve tutucu olanlarını içinde toplamış olan Nakşibendi tarikatının en çok etkili olduğu Doğu bölgesinde; hükümetin dinsizliği, milletin dinsizliğe götürüldüğü, dinin kaldırılmak istenildiği, dinin yitirmekte olduğu, bunu önlemek gerektiği gibi söylenti ve propagandalarla devrim tepkilerinin belki de en büyüğü denebilecek olan ayaklanma başladı.”(120)

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

“Şeyh Said, bir Kürt lideri gibi davranmaktan ziyade bir ‘karşı ihtilal’in ilk darbecisi gibi hareket ediyordu ve açtığı bayrak, hilafet bayrağıydı, şeriat bayrağıydı.”(121)

Uğur Mumcu (Gazeteci-Yazar):

“Şeyh Said ve yargılanan diğer şeyhler, amaçlarının ‘Kürtlük’ olmadığını, ‘din uğruna kıyam ettiklerini’ söylemişlerdi. Gerçekten de ayaklanmanın kökeninde dinsel duygular yer almaktaydı. Türk-Kürt çelişkisi söz konusu bile değildi. Çelişki, laik devlet ile Nakşibendi tarikatı arasındaydı.”(122)

İlhan Selçuk (Gazeteci-Yazar):

“Şeyh Said ayaklanmasında, cumhuriyetçiler ile şeriatçılar çarpıştılar. Çatışmadaki ‘etnik’ renk, olayın toplumbilim açısından özünü saptıramaz. Bilimsel yaklaşım,

etnik ayrımın da altını çizmekle birlikte, tarihsel dönüşümün cumhuriyetçi-şeriatçı çelişkisini öne çıkarmak zorundadır.”(123)

İsmail Beşikçi (Yazar):

“Doğudaki aşiret reisleri, çok çeşitli görevleri bir arada yürütüyorlardı. Bazı aşiret reisleri sadece aşiret reisi olarak kaldıkları halde, bazıları aşiret reisliği ile birlikte dini reisliği, yani şeyhliği de beraber yürütüyorlardı. Bazıları ise, hem aşiret reisi, hem dini reis, hem de milli liderlik fonksiyonlarını benimsemişlerdi.. Şeyh Sait, böyle bir liderdir. Şeyh Sait, Palu ve Hınıs’taki çeşitli medreselerin kurucusu, yani Palevi Tarikatı’nın da başı olduğu gibi, çevredeki aşiretlerin de reisidir. Bu üç fonksiyonun onda birleşmesi kendisini çok güçlü kılmış ve merkezle meydana gelen en büyük çatışmanın liderliğini yapmıştır. Fakat şurası muhakkak ki, Şeyh Sait hareketinin ulusal bir niteliği yoktur.. Şeyh Sait isyanı merkezin yetkilerine karşı yapılan ilk büyük çıkış olmuştur. Bu isyanda tamamen dini sloganlar kullanılmış ve hareket tamamen irticai mahiyette bir hareket olmuştur. Bu hareketin geniş kapsamlı oluşunun en önemli sebebi, isyanın lideri olan Şeyh Sait’in yukarda söz konusu ettiğimiz fonksiyonlara (aşiret liderliği ve tarikat liderliği) sahip olmasıdır.”(124)

Hikmet Kıvılcımlı (Sosyalist lider):

“Şeyh Said isyanı gerek milli, gerekse milletlerarası mikyasta irticai idi.”(125).

İlhan Murad Bardakçı (Tarihçi):

“1925 yılında çıkan Şeyh Said ayaklanmasında, dava bağımsız devlet sorunu değildir. Şeyh Said’in ihtilal değil, istekler beyannamesi ele geçmeden, kendisi idam edilmiştir. Bu belge, bildiğimiz bir devlet kuruluşundadır. İçinde sadece, İslami beraberliğin neden ihmal edildiği anlatılır ve kendilerinin devlete sadakatleri hikaye edilir.”(126)

Kadir Mısıroğlu (Yazar):

“Şeyh Said’i isyana icbar ettiler. Gözdağı vermek için. Şartları öyle hazırladılar. Ama Şeyh Said Kürtçü değildir. Şeyh Said kurbandır. Aferin iyi yaptı diyemem, onun hareketiyle zulmün ceberruti gücü sabit oldu; başkaları isyan etmemekte mazur oldu. Ama hesap yanlış yaptı, bu kadar insanın öldürülmesine sebep oldu. Yalnız şarka, onu ezerek gözdağı vermek istediler.”(127)

Orhan Türkdoğan (Bilim Adamı):

“Manisa’da Nakşibendi tarikatına mensup olan Giritli Mehmet ve arkadaşlarının tekke ve tarikatlarının kapatılmasına tepki olan ayaklanmaları, 1925 yılının Şubatında Nakşibendi tarikatının en yoğun olduğu Doğu bölgesinde patlak veren Şeyh Sait ayaklanması ile ortak noktalar taşır. Doğu ayaklanmasının baş yöneticisi olan Nakşibendi Şeyh Sait; dinin elden gittiği gerekçesi ile eyleme geçti.”(128)

Necip Fazıl Kısakürek (Yazar):

“Şeyh Said’in İngilizlerin adamı ve müstakil Kürtlük ideali peşinde olduğu şeni bir yalandır. Öyle olsaydı ilk başarılarının ardından cenup [güney] istikametinde sınıra doğru sarkar, Irak Kürtleri ve İngilizlerle irtibat kurar ve davasına, gerilerini ve yardım kaynaklarını sağlamış olarak bellibaşlı bir çevre içinde girişirdi. Bu vaziyette, Türk hükümetinin dine karşı tavrı da, kendi devletinin nizamını kurmak varken onu fazla alakalandırmamak gerekirdi. O, dini zedelenmeye doğru giden bir Türk gibi hareket etti ve neticelerini hiç düşünmeden kendi öz hükümetini, Ankara’yı toslamaya davrandı. Bu davranışın sakameti [yanlışlığı] yanında samimiyeti açıktır ve Şeyh Said’e, Mahkeme’de verdiği cevaptan da anlaşılacağı gibi, Kürtlük gayreti ve İngilizlerle irtibat zilleti isnat etmek vicdansızlıktır.. Bütün bu hadiselerin seyri de gösterir ki, Şeyh Said dış ve yabancı desteklerle alakalı olmaksızın sırf kendi başına ve sadece inancı uğrunda hareket etmektedir.”(129)

YABANCI YAZARLARIN GÖRÜŞLERİ

Şeyh Said ayaklanmasını irdeleyen birçok yabancı yazarın görüşleri de, isyanın “İslami” nitelikli olduğu noktasında birleşmektedir. Bu arada kimi yazarlar, Doğu/Güneydoğu Anadolu bölgelerinin etnik yapısı konusunda detay bilgilere sahip olmadıklarından, doğal olarak Zaza halkının bölgedeki mevcudiyetini, isyanın önderlerinin ve onlara tabi olan kitlenin Zaza etnik kökenine dayandığı hakikatini keşfetmeden, yanlı ve tek yönlü Kürt politik kaynaklarıyla konuyu irdelemiş olmaları nedeniyle, olayın bir “Kürt isyanı” olduğunu sanmışlardır. Ancak, Hollandalı sosyolog Martin van Bruinessen gibi kimi bilim adamları ve araştırmacı yazarların ise, ayaklanmadaki Zaza faktörünü teşhis ederek, bu gerçeği çok belirgin bir şekilde ortaya koyduklarını görmekteyiz.

Bazı yabancı yazarların, ayaklanmanın niteliğine ilişkin görüşleri şöyle:

Thomas Bois:

“Piran’lı Şeyh Said’in 1925’teki isyanı, hoşnutsuzluğun ilk işareti olmuştur. Müslümanların fanatizmi olarak nitelendirilen bu isyan, Cumhuriyetin reformlarını tehdit etmesi nedeniyle feodal kalıntıların ve halifeliğin Atatürk tarafından tamamen kaldırılmasına karşı düzenlenmiştir.”(130)

Arnold J.Toynbee:

“Şeyh Said 13 Şubat’ta isyan bayrağını açmış ve birkaç hafta içinde ayaklanmayı geniş bir bölgeye yaymıştı. Isyancıların programlarının başlıca maddeleri, Mustafa Kemal Paşa’nın laik hükümetinin kaldırdığı şeriatı geri getirmek ve Sultan Hamid’in oğullarından Selim Efendi’yi Sultan ve Halife ilan etmektir.”(131)

Lord Kinross:

“Piran’da başlayan ve Doğu illerine yayılan isyanın elebaşısı Şeyh Sait adında

Hınıslı bir aşiret başkanı idi. O bölgedeki Nakşibendi dervişlerinin de başı olan Şeyh Said, aşiretini, halifelik kaldırılmasına ve Kemalist hükümetin 'kafirce' siyasetine karşı ayaklanmaya çağırdı. 13 Şubat 1925'te, birkaç haftalık sürekli bir propagandanın sonra 'Allah'ın emriyle' isyan ilan etti. Yeşil Müslüman sancağı altındaki kuvvetleri, şeriatı geri getirmek amacıyla, bölgeye yayılarak hükümet binalarını ele geçirdiler. Jandarmaları tutukladılar. Elazığ ve Diyarbakır şehirlerine yürüdüler. Lakin Halk Fırkası'nın aşırı kanadındakiler, aksi görüşü savunuyorlardı. Bu ayaklanma bir karşı ihtilal teşebbüsü olabilir, Doğu illerinden Türkiye'nin başka yerlerine sıçrayarak, rejimi devirmeyi hedef tutan bir hareket halini alabilirdi.. Şeyh Sait'le adamları, dağlık Doğu bölgelerinde ellerinde yeşil sancak, göğüslerinin üzerinde Kur'an-ı Kerim; bankaları, evleri, dükkanları basıp yakarak 'Hak yolunda' ilerliyorlardı. Türklerden, Tanrı adına teslim olmalarını istiyorlardı. Vaizler onlara cennette ödülleri vaat ediyordu. Yerden ve havadan; Halife'nin kendilerinden fedakarlık istediğini, halifelik olmadan Müslümanlığın da olamayacağını bildiren beyannameler dağıtılıyordu. Şeriat geri getirilmeli; okullarda dinsizlik öğreten, kadınları yarı çıplak gezdiren hükümetin başı ezilmeliydi. Şeyh Sait, Kürt istiklali yerine din davası ile ortaya çıktığı için komşu kabilelerden kendine fazla taraftar toplayamamıştı. Bunlar bir Nakşibendi dervişinin ruhani başkanlığını kabule yanaşmıyorlardı.. Şeyh Sait, dava sırasında sakin davrandı.. Din elden gittiği için isyana kalktığını söyledi. Öteki Müslümanlara kılıç kaldırmakla günaha girdiğini kabul etmedi, onlar nasıl olsa imansızdılar. İsyanı başarabilmiş olsa, medreseleri tekrar açarak, şeriatı geri getirecek, Mecelle'yi [Osmanlı hukuku] yeniden uygulayacak; yalancının dilini, hırsızın elini kesecekti. Şeyh Sait sehpaye çıkarken, mahkeme başkanına gülümseyerek: 'senden hoşlandım, ama kıyamet gününde hesaplaşacağız' dedi."(132)

Bernard Lewis:

"Ayaklanmayı, 'Allahsız Cumhuriyeti' devirmeyi ve Halife'yi geri getirmeyi isteyen derviş ve şeyhler yönetmişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal, tekkelerini kapatarak, birliklerini dağıtarak ve toplantılarını, ayinlerini ve özel kıyafetlerini yasaklayarak, dervişlere karşı harekete geçti."(133)

Paul Gentizon:

"Şeyh Said, din adına 'Cumhuriyetin imansız öncülerine' karşı koydu.. Dervişler, şeyhler, hatta bazı hocalar, büyücüler, sihirbazlar, istihareciler bir nevi mâlikane saydıkları bölgelerinde, Cumhuriyetin yenileştirme gerçeğine karşı koymakta yarar görüyorlardı. Bu bakımdan eski sarıklılar, Ankara'dan gelen en ilmi gerçeği bile yanlışlık ve dinsizlikle lekelemek için ellerinden geleni yapıyorlardı."(134)

Martin van Bruinessen:

"Şeyh Said, Zazaca konuşan aşiretler arasında (Palu, Lice, Hani) büyük bir etkiye sahipti.. Azadi üyeleri arasında anılmıyor..

Şeyh Said, Hınıs'tan Palu, Lice, Hani, Çapakçur bölgesine yerleşmek üzere ayrıldı. Bu bölgenin yoksul Zaza aşiretleri içinde çok sayıda müridi vardı. Öncelikle, hasım aşiretler arasındaki arabuluculuk girişimleri çok etkiliydi. Şeyh, Xormek aşiret reislerine bir mektup yazdı. Din adına, Xormeklileri Ankara hükümetine karşı cihada çağırıyordu. Xormekliler Alevi olduğundan Şeyh'in sözü herhangi bir ağırlık taşımıyordu ve onları isyana katamadı..

Şeyh Said'in yanı sıra Savaş Komitesi şunlardan oluşuyordu: Fehmi Bilal Efendi, Madrag'dan Sadi Beg, Şeyh İsmail, Têrkanlı Reşid Ağa, Hanili Salih Beg, Piranlı Sediq ve Liceli Mela Mıstefa. Hepsi de isyanın merkezi bölgesinden Zazalardı..

Şeyh Şerif ve Yado Ağa (Zaza şef) komutasındaki harekete

bağlı güçler, önce Palu'yu alıp, oradan Xarput ve Elaziz üzerine ilerlediler. Elaziz'in Valisi sonradan, 'Kur'an'ı süngülerine takmış oldukları için (bu, Kur'an'ın ortaya çıkışından birkaç yıl sonraya dayanan taktiktir), jandarmalarının isyancılara ateş etmediklerini' iddia ediyordu..

İsyana en büyük katılım, Piran, Çapakçur, Lice, Hani dağlık bölgelerindeki Zaza aşiretlerinden oldu. Bunlar, Şeyh Said ve diğer katılan şeyhlerin kişisel etkileri altındaki aşiretlerdi. Kurmanc aşiretlerinden Cibran ve Hesenan'ın da önemli katkıları oldu. Bunlar, Karlıova, Varto, Bulanık, Malazgirt ve çevresinde oturanlardan oluşuyordu. Siverek, Pötürge, Çemişgezek civarındaki kendiliğinden patlamalar hareketin alanını genişletiyordu.

Zaza aşiretlerde katılım hemen hemen bütünüyleydi. Kurmanc olan Cibran ve Hesenan'ın bütünüyle isyana katılıp katılmadığı bilinmiyor. İkisi de biraz geniştir ve büyük şefleri yoktu. Fakat her birinde birtakım ağalar vardı. Cibran ağalarından biri, Şeyh Said'i İran'a kaçmak isterken ihbar etmekle ünlü Kasım Bey'di. Diğer aşiretlerden Azadi'nin yaklaşımlarına ilkin olumlu karşılık verenlerin çoğu sonradan uzak durdular. Hatta isyana karşı çıkanlar da oldu. Türk takviye birlikleri geldiğinde Raman'dan Emin Perixan bunlara katıldı. Pencinaran'dan Cemilê Çeto da, isyana karşı saldırı davetine olumlu yanıt verdi. C.Çeto'nun, Diyarbakir cephesinde Türk birliklerine katıldığı söyleniyor. Beritan aşiretinin [Kürt/Kurmanc] bir kolu, Elaziz

yolu üzerinde Şeyh Şerif'in güçlerine önce katıldılar, fakat sonra yaklaşan Türk birlikleri yüzünden doğuya geri çekilmek zorunda kalan Şeyh Şerif'in güçlerine saldırdılar..

Diyarbakir'in iki büyük [Kürt/Kurmanç] ailesinden biri olan Pirinçizade'ler, Kemalistlerden yana olup, cömertçe ödüllendirilmekteydiler. Cemilpaşazade'ler ise Kürt milliyetçisi olarak tanınıyorlardı. Kürdistan Teali Cemiyeti'nin (Kürt Kulübü) şehirde binlerce üyesi vardı. Ancak bu örgüt, isyanda önemli roller üstlenemedi. Cemilpaşazade'ler bile isyan karşısında çok pasif bir tavır aldılar. Bu örgüt, şehirde isyanı destekleyecek bir ayaklanma örgütleyemedi. Kuşatma sırasında Diyarbakir'de bulunan bir yabancıya göre, Cemilpaşazade'ler, isyan konusunda önceden biliydiler ancak bulaşmaktan korktular. Hatta ailenin en yaşlı üyesi olan Kasım, Şubat'ta Diyarbakir'i terk ederek İstanbul'a gitti. Aileden biri olan Mehmed'in ise, bazı köylülerden oluşturduğu bir grupla, Türk tarafında [yer alıp, isyancılara karşı] döğüştüğü bile söylenmekteydi. İsyanın diğer alanlarında Diyarbakir'deki Kürt Kulübü'yle karşılaştırılabilecek bir örgüt yoktu. Elaziz'in soyluları başlangıçta, isyanı kendiliğinden, inanç ve Halife savunucusu olarak hoş karşılamış olabilirler. Fakat yağmalamalar başlayınca, Türk birliklerine yardım edip, isyancıları şehirden kovdular..

Şehirlerdeki örgütsüz lümpen-proletaryayı teşkil eden kesim (el becerilerine dayalı vasıfsız işlerde çalışanlar), isyana büyük sempati gösterdi. Çoğu Zaza aşiretlerindendiler. [İsyancılar] bunlar sayesinde Diyarbakir'e girebilmişti. Ancak bunlar, genel bir isyana kalkışmamışlardı. Silahsız, örgütsüz bunu gerçekleştirmek çok zordu. Elaziz'de ise aynı lümpen-proletarya isyana, şehri yağmalama biçiminde katılmıştı. Savaşçı olarak katıldıkları görülmedi..

Şeyh Said'in kendisi çok dindar bir adamdı ve Türkiye'deki laiklik reformlarına içten bir kızgınlık duyuyordu.. Hareket 'cihad' olarak adlandırıldı. Şeyh Said, 'Emir'ül-Mücahidin' (Mücahidlerin Amiri) unvanını aldı."(135)

Martin van Bruinessen, Şeyh Said ayaklanması ile ilgili yukarıdaki görüşlerini, 1978 yılında kitap olarak yayınladığı doktora tezinde dile getirmiştir. Bruinessen, konu hakkında yaptığı araştırmalar sırasında çeşitli Kürt kaynaklarını incelediğini ve birçok Kürt şahısla bizzat görüşüğünü de ifade etmektedir. Bruinessen, söz konusu kitabında; "Bu döneme ilişkin kaynakların çoğu biraz yanlıdır, partizanca yazılı anılara ve sözlü anlatımlara dayanır, sonraki süslenmiş yorumlamalar ve belli bir yöne çeken düşünceye dayanır." (136) şeklinde açıkça dile getirdiği husus, bizce çok önemlidir ve konu hakkında araştırma yapacak akademisyenlere de bir mesaj niteliğindedir.

Martin van Bruinessen'in bir bilim adamı olarak bu konuyu irdelediği dönemde henüz Zazalara ait yayınlar yoktu ve kendisi Zaza yazarlarının konuya ilişkin

analizlerini de bilmiyordu.(137) Buna rağmen, Şeyh Said ayaklanması ile ilgili teşhis ve tespitleri büyük ölçüde doğrudur.(138)
(SON)

Dipnotları:

-
- (109) Abdi İpekçi, İnönü Atatürk'ü Anlatıyor, İstanbul 1981, s.25, 26.
(110) İsmet İnönü, Hatıralar, 2.Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara 1987, s.202.
(111) Kurtul Altuğ, "Celal Bayar Anlatıyor, Kritik Olayların Perde Arkası", Tercüman Gazetesi, 12 Ekim 1986.
(112) T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, c.2, s.309 (25.02.1925).
(113) Tercüman Gazetesi, 30 Temmuz 1986, s.9.
(114) Nokta Dergisi, Sayı: 25 (28 Haziran 1987), s.17.
(115) Rıza Nur, Hayat ve Hatıratım, IV, İstanbul 1967, s.1324.
(116) Avni Doğan, Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası, Dünya Yayınları, İstanbul 1964, s.172.
(117) Cemal Kutay, Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, cilt: 19, s.11505.
(118) Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam Mustafa Kemal, Cilt: 3, İstanbul 1975, s.225-227).
(119) Feridun Kandemir, "Şeyh Said İsyanı", İnci Dergisi, Sayı: 16 (28 Haziran 1952), s.20.
(120) Mahmut Goloğlu, Devrimler ve Tepkileri (1924-1930), Başnur Matbaası, Ankara 1972, s.101.
(121) Metin Toker, Şeyh Said ve İsyanı, Akis Yayınları, Ankara 1968, s.17.
(122) Uğur Mumcu, "Halklar Kardeşler", Milliyet Gazetesi, 03 Mart 1992, s.7.
(123) İlhan Selçuk, "Kıyam!..", Cumhuriyet Gazetesi, 07 Ağustos 1991, s.2.
(124) İsmail Beşikçi, Doğu Anadolu'nun Düzeni, Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller, E Yayınları, İstanbul 1969, s.210, 212.
(125) Hikmet Kıvılcımlı, İhtiyat Kuvvet: Milliyet (Şark), Yol Yayınları, İstanbul 1979, s.194.
(126) Zaman Gazetesi, 06.08.1991.
(127) Milli Gazete, 01.05.1990.
(128) Orhan Türkdoğan, "Tepedeki Adam: Mustafa Kemal", Atatürk Üniversitesi 50.Yıl Armağanı, Sayı: 2, s.426.
(129) Necip Fazıl Kısakürek, Son Devrin Din Mazlumları, Büyük Doğu Yayınları, 10.Baskı, İstanbul 1990, s. 53, 54, 56.
(130) Thomas Bois, The Kurds, Beyrut 1966.
(131) Arnold J.Toynbee, Türkiye: Bir Devletin Yeniden Doğuşu (Çev.Kasım Yargıcı), Milliyet Yayınları, İstanbul 1971, s.288.
(132) Lord Kinross, Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu, Milliyet Yayınları, İstanbul 1965, s.605, 607, 610, 611.
(133) Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu (Çev.M.Kıratlı), 2.Baskı, Ankara 1984, s.266.
(134) Paul Gentizon, Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu, (Çev. Fethi Ülkü), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, s.106.
(135) Martin van Bruinessen, Agha, Shaikh and State, On the Social and Political Organization of Kurdistan, Utrecht 1978, 468 s.; Türkçe basım: Ağa, Şeyh ve Devlet, Kürdistan'ın Sosyal ve Politik Örgütlenmesi (Çev.Remziye Arslan), Öz-Ge Yayınları, Ankara [tarihsiz (1992?)], s.324, 352-355, 358, 364-367, 370.
(136) Martin van Bruinessen, a.g.e., s.351
(137) Martin van Bruinessen, eski çalışmalarında Zazaları "Kürt" orijinli olarak belirtirken, sonraki dönemlerde bu hatasını düzeltmiştir. O artık bu toplumlardan bahsederken "Kürt ve Zaza" demektedir, dillerini de "Kürtçe ve Zazaca" şeklinde tasnif etmektedir. Bruinessen, son çalışmalarından birinde, Zaza yayınları ile ilgili olarak şunları yazmaktadır:

“1980’lerin sonunda ilk Zaza dergisi yayınlandı ve kesinlikle Kürtçe değildi. Dergide Zazaca, Türkçe, İngilizce makaleler vardı; ama Kürtçe yoktu. Zazalardan, kimlikleri uzun zamandan beri sadece Türk devletince değil, Kürtlerce de reddedilen ayrı bir halk olarak söz ediyor; ve coğrafi bir ad olarak Kürdistan terimini reddettiğini belirterek, Zazaların eski yurdu için Zazaistan kelimesini icat ediyordu. (Ayre ve onu izleyen Piya, İsveç’te 1987 sonrasında aylık olarak yayımlandılar. Dergilerin editörü Ebubekir Pamukcu, daha önce kültürel ya da siyasal Kürt faaliyetlerine katılmamıştı. Dergiye en önemli katkısı olan Dersim isyanının milliyetçi Zaza bakış açısından bir analizi, daha sonra Türkiye’de kitap olarak yayımlandı: Dersim Zaza Ayaklanmasının Tarihsel Kökenleri, İstanbul: Yön, 1992.) Derginin ilk başta çok küçük bir okuyucu çevresi oldu; ama kızgın Kürt tepkileri her şeye rağmen derginin söylediği bir söz olduğunu gösterdi ve tedricen artan sayıda Zaza derginin görüşlerini benimsedi. Halen örgütlü bir milliyetçi Zaza hareketi görünmemektedir; ama, hepsi Zazaların Kürtlerden farklı olduklarını iddia eden, Avrupa’da yayınlanan iki yeni dergi (Desmala Sure, Ware) ve Türkiye’de yakın zamanda çıkan bir dizi kitapçık (Bu kitapçıkların en önemlisi şudur: Zılfı Selcan, Zaza Milli Meselesi Hakkında, Ankara: Zaza Kültürü Yayınları, 1994) ile yayıncılık faaliyetleri giderek artmaktadır.” (Bkz.Martin van Bruinessen, Kürtlük, Türklük, Alevilik, Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s.112-113: alıntı metinde yer alan parantez içindeki ifadeler, M.V. Bruinessen’e ait dipnotlardır).

(138) Çıme Dergisi’nde kısa bir özeti neşredilen “Şeyh Said Zaza Ayaklanması ve Gerçekler” başlıklı araştırmanın tamamı, kitap halinde yayınlanacaktır.

*****

**“Şeyh Said Zaza
Ayaklanması ve
Gerçekler” başlıklı
araştırmanın tamamı,
kitap halinde
yayınlanacaktır.**

DİL VE ALFABE, VE ZAZAKİ'NİN *MAKUS TALİHİ*

Roşna Feradi

Yaşadığımız Yerkürede 4.500'ün üzerinde dil olduğunu biliyoruz. Bunların arasında yoğun insan grupları tarafından konuşulan İngilizce, Çince, İspanyolca, Portekizce, Arapça gibi dillerin yanısıra, kimi yerde sadece iki kişi tarafından konuşulan diller de var. Örneğin 90'lı yılların sonlarına kadar Çanakkale'de İbıhça adında bir dili bilen çok yaşlı bir kişi vardı. Türkiye kültürel zenginlikleri önemsemediği için ilgilenen olmadı. Son anda Fransa'dan bir ekip birkaç kez bu adamla bir araya geldi, ama artık geç kalınmıştı; İbıhçanın son temsilcisi 90'lı yıllarda dünyadan göçünce, kendisiyle birlikte dilini de götürdü.

Bu kötü öykü insanın duygularını örseliyor, ağzında kekremsi bir tat bırakıyor. Buna sevinen olmuş mudur bilinmez, ama yüreğinde azıcık insan sevgisi olan herkesi yüreğinden vurduğu kesin.

Zazaki, bu 4.500 dil arasında küçümsenmeyecek bir yere sahiptir. Yukarı Mezopotamya vadilerinde 2.000.000 üzerinde insan kitlesini konuşurduğu söylenebilir. Üstelik Zazaki, hiçbir zaman ne federalizmi yaşamış, ne özerk ne de bağımsız olmuş bir halkın dilidir. Yetmemiş, Mezopotamyanın belalı coğrafyasında tarihin bütün istilalarına, zulmüne, katliamlarına karşı özgüçüyle direnmiş, kendini korumaya alarak günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Zazaki saydığımız tüm bu olumsuzluklara rağmen olağanüstü bir direnç göstererek gelebilmişse, onunla ve onu herşeye rağmen koruyup çağdaş dillerle buluşturabilmiş halkımızla övünmek hakkımızdır. Bu durum, meydan savaşları kazanmak kadar önemlidir.

Türkiye'de Türkçe dışındaki tüm dillerin inkarı temelinde geliştirilen resmi bakış içerisinde Zazaki katmerli bir inkarı yaşamıştır. Kürtçe'nin bir alt dili olduğu savlanan Zazaki, *kart-kurt* ettikleri için adları Kürt'e dönüşen *yabani Türkler* içinde bir alt grubun diliydi sadece. Zıvanadan çıkmış ırkçılara göre, *Kürtçe diye bir dil yoktu zaten; toplam iki yüz, üç yüz sözcük çevresinde dönüyordu*. Bu durumda Zazaki'nin esamesi bile okunmazdı. Son on yıldan bu yana, Kürt ulusal kalkışmasının, uluslararası demokrasi hareketinin, insanoğlunun yaşadığı genel aydınlanmanın köşeye sıkıştırdığı Türkiye yıllardır üzerini külllediği gerçeği göreceli olarak kabullenmek zorunda kalınca sular çakildi, taşlar ortaya çıktı. Meğer Kürtlerin, tarih sahnesinde bağımsız bir devlet olarak görünmesler de muazzam bir tarih geleneği, kültürü, dili ve edebiyatı varmış.

Bir anda onlarca, yüzlerce kitap, dergi, gazete ve görsel medya Kürtçeyi dokumaya başladı; tarihin derinliklerinde kalmış kültür ve edebiyat hazineleri birer birer ortaya çıkarken yaşamın her alanında deprem yaşandı.

O güne kadar Kürt oldukları yoğun olarak işlenen Zazalar, bu çalkantı içinde kendilerini tanımlamaya çalışırken farklılıklarını farkettiler. İlk olarak Stockholm'de çıkardığı *Ayre* ve *Piya* dergileriyle *Zaza Identitesine* vurgu yapan Ebubekir Pamukçu bir anda beklenmedik bir yandaş desteğiyle karşılaştı. Yıllardır kendi dışında herşey olmaya inandırılmış *Zaza* aydınları *öteki* olduklarını fark ederek, dil, kültür, sanat,

edebiyat alanlarında kısa sürede devrim olarak nitelenebilecek gelişmelere imza attılar. Bugün Zaza halkının kendi dillerinde, çeşitli alanlarda *literatür* oluşturma çabaları meyvelerini veriyor. Ancak bir yandan da, çevrelerinde aykırı bir durum geliyor. Bu kez de Kürt aydınları, geçen yüzyıl boyunca işlenmiş bir duygusallığı anlamsız bir zorlamaya gerekçe yapıyorlar. Onlara göre Kürtçe'nin bir diyalekti olan Zazaki'yi ayrı bir dil gibi göstermek *bölücülük ve ihanetti*; tıpkı daha önce, Türklerin yıllarca, genel bağlamda Kürtler'e yaptığı dayatma gibi... Zaza aydınları tüm baskılara rağmen yollarından dönmeyince işi tehdiye kadar vardırıdılar. Geline bu noktada bazı Kürt çevreleri yaptıkları şeyin doğru olmadığını farketmiş olsalar da hala bu duygusal birlik dayatmasından pay çıkarmaya çalışanlar yok değil.

Bu coğrafyada ulusal baskının ne olduğunu en iyi bilenlerden biri de Kürtlerdir. Yok sayılmanın ne kadar acı bir şey olduğunu, aşağılanma duygusunun ne kadar yakıcı olduğunu da iyi bilirler. Hal böyleyken, dün kendilerine yapılanları bugün Zaza halkına layık görmeleri anti-Marksist bir duruşu ifade eden *Tarihi tekerrür* ettirme çabasının bir parçası gibi görünüyor. Oysa tarih hiç tekerrür etmedi, etmeyecek de. Ne Türkler dün oldukları yerdeler, ne Kürtler ne de Zazalar... İnsanoğlunu saran özgürleşme mücadelesi içinde, tıpkı Türkler ve Kürtler ve tüm dünya halkları gibi Zazalar da olmaları gereken yerde olmak istemiyorlar...

Aslında bir Türk hastalığı olan *benimki* saplantısı şimdi de Kürt dostlarımızı sarmış görünüyor. *Benim Zaza'm* diyerek Kuzey Mezopotamya'nın bu vadi çocuklarının özgürleşme çabalarını denetim altına almak istiyorlar. Oysa Zazalar'ın özgürleşmesinin özelde Kürt ulusal mücadelesine, genelde Kürtlere zararı değil yararı olacaktır! Öyleyse bu konuda doğru yerde durması gerekir. Başkasının özgürlüğünü ciddiye alamayan birinin tam anlamda özgürleşemeyeceği bilinen bir gerçektir. Özgürleşmiş Kürt halkının yan bahçesinde baskı altında bir Zaza halkını görmek istemesi gerçekçi olamaz. Ağır bedeller ödemiş, hala ödemekte olan Kürtlerin özgürlüğün değerini herkesten daha fazla bilmeleri beklenir. Yine iyi bilmeleri gerekir ki özgürleşmiş Zaza halkının, tarih boyunca bir arada yaşadığı Kürt halkına katacağı çok şey olacaktır.

Kürtlerle sınır sınırı, çoğu kez iç içe yaşamış Zaza halkı, dıştan gelen baskıları da katarsak, büyük badireler atlattıktan sonra bile dilini ve kimliğini bugünlere taşımışsa; coğrafyanın baskın dilleri Farsça, Arapça, Türkçe ve Kürtçe karşısında binlerce yıldan sonra bile ayakta kalabilmişse, bu birşey ifade etmiyormu? Türk dil egemenliği en çok yüz yıllık bir süreçtir. Oysa Kürt halkıyla binlerce yıldır iç içe yaşıyorlar. Tarih boyunca, sosyal, siyasal, kültürel egemenliğin, ayrıca pazar avantajının Kürtlerin elinde olduğu düşünülürse, Zazakinin hala bir dil olarak varlığını sürdürebilmesi bir gerçeği anlatmıyor mu? Üstelik tek alanda olmayan bir Zaza halkıdır sözkonusu olan. Yer yer Kürtçenin bir birinden ayırdığı parçalı bir coğrafyadan bahsediyoruz. Buna rağmen bugün Siverek'in en güney köyüyle Erzincan'ın en kuzey Zaza köyü; Mutki ile Zaza birbirlerini anlıyorlarsa bu önemli bir şeydir.

Egemen bir dilin diyalekti binlerce yıl asimile olmaya nasıl direnebilir? Herşeyi bir yana bırakıp bir an Zazakinin bir diyalekt olduğunu varsaysak bile bu, gelişmesinin önüne engel olarak konulabilir mi. Çok renkliliği, çok sesliği kendisi için ya da dünyanın başka yerindeki başka birileri için isteyip Zazalara uygun görmemek akla ve evrensel ahlaka sığar mı? Umarız bundan böyle akı selim egemen olur, herkes rahat bir nefes alır.

Türkler bu karmaşa içinde yalnızca Kürtleri değil, birçok diğer halk gibi Zazaları da keşfettiler. Türk Devleti ulusal ve azınlık haklarına *sözde* saygı gösterirken, bir yandan da topyekün özgürleşmenin önüne geçmek için elinden geleni ardına koymamaktadır. Ulusallık ve dil sorunları gündeme geldiğinde, Kürtlere, *İyi de, Zazalar da var*, demesi, onları sevdiği anlamına gelmiyor. Bununla kafaları bulandırıp özgürleşme çabalarını tökezletmek istediklerini bilmek gerekir.

Zaza halkı bu oyunları karşı deneyimlidir. İhanete uğramıştır ama asla ihanet etmemiştir. Dolayısıyla dün olduğu gibi bugün de kardeş Kürt halkının yanında olacaktır. Ondan da aynı tutumu beklemesi en doğal hakkıdır.

Özgürlüğün azı çoğu olmaz; özgürlük bir bütündür; ancak bu bütünselliği içinde anlam kazanır. Zaza halkını, özgürleşme çabasında kendi bağlaştığı gibi görüp diline zincir vurmaya çalışmak dürüstlük değildir. Zazaki'nin kendi özgülünde gelişmesi Kürtlere nasıl zarar verebilir? Ya da Zazaların Kürt olmaması Kürtler açısından nasıl bir eksiklik ya da sakınca oluşturabilir? Ya da Zazaların Kürt oldukları kabul edildiğinde bile Zazalar özgür ve bağımsız olsalar kime zararları dokunabilir. Durum böyle olunca, hala Zazaların Kürt olduğunu kantlamanın kimseye yararı olmaz. Aynı ulusal kökenden, aynı dilden gelmedikleri halde bir arada, eşit koşullarda, özgür yaşayan halklar olduğu gibi; aynı kökenden ve dilden olup asla dost olamayan uluslar da vardır. Örneğin kıta Çini ve Tayvan, Türkler ve Tğrki uluslar, Araplar ve bazı Avrupa ulusları gibi. Gerçek ve sağlam birlik gönüllü birliktelikten geçer. Bunun ön koşulu ise ayrılma hakkını ve özgürlüğünü kabullenmektir.

Tüm bu söylenenlerden sonra sorunun çözümü Zazaların kendilerinde görünüyor.

Onlar kendi aralarındaki boşlukları doldurabilirlerse işleri kolaylaşacaktır. Zazalar gibi kendilerini henüz keşfetmeye başlamış halkların, tarih boyunca inançlar, değer yargıları temelinde gelişen davranış biçimlerini ulusal birliğin önüne koymamaları gerekir. Zaza halkının bunu aşması gerekiyor. Bir yandan Türk-islam sentenzinin kendileştirmek istediği sünni Zazalar, öte yandan Türkmen aleviliğinin ablukaya almak istediği Kızılbaş Zazalar bu oyuna alet olmayacaklarını göstermelidirler.

Şimdi önümüzde çok öncelikli bir görev duruyor; dil birliğini sağlamada temel işlev gören ortak Alfabeyi oluşturmak. Yazın dünyasında kendine yer aralamaya çalışan Zaza halkının bugüne kadar ortak bir alfabe çevresinde buluşması gerekirken bunu henüz gerçekleştirmedik. Ortada dolaşan çok sayıda alfabe var.

Herkesin anlayıp kullanacağı bir alfabeye ihtiyacımız var. Hiç alfabeti olmadan anlaşmış olan bu halkı, tam da birlik için çaba gösterdiğimiz bu dönemeçte, farklı alfabe seçenekleriyle yüzleştirmek doğru bir tavır değildir. Öyleyse, daha fazla oyalanmadan bu soruna çözüm aramak gerekiyor. Bunun ölçüsü bellidir; Zaza dili çalışmalarında yer alan aydınlardan oluşmuş dil gruplarının ortak bir anlayışta birleşmelerinin zamanı gelmiştir. . Başlarda Kürtçede de benzer sorun yaşanmıştı ama onlar akılcı çalışmalarla bunu aştılar. Elimizi çabuk tutmazsak, bu kez ötekileşmiş yeni alanların ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır.

Alfabe üzerine söylenecek çok şey var ama, ilerde daha geniş konuşma hakkımızı saklı tutarak, şimdilik bazı değinmelerde bulunmanın yararlı olacağını düşünüyoruz.

Alfabe standart olmalıdır. Harf ve ses ayrımını iyi gözetmek gerekir. Her harf aynı zamanda bir sestir, ama her sesi bir harf olarak düşünmek yanılgıdır. Örneğin -h- bir harftir ama öncül ve ardıl seslere göre farklı söylenebilir; *hi*, *her*, *rihan*, *herr* derken farklı -h- sesler duyarız, ama sonuçta hepsini ifade eden bir -h- harfi vardır. Benzer durum pek çok harf için geçerlidir. Yine, diyelim ki -x- harfinin farklı ortamlarda farklı sesler vermesi ses benzeşimi kuralına göre kendiliğinden gelişen bir durumdur. *Xort*, *xuj*, *xeyr*, *xezal* gibi sözcüklerde farklı sesler duymamız doğaldır. Dolayısıyla Türkçe'ye yapay olarak yamanmış -ğ- harfini kullanmanın gerekli olup olmadığı tartışılmalıdır. Zazacada, çok dar olan -ii- sesini gerektiren fonetik ortam olmasa da neden bunu bir harf olarak kullandığımızı da tartışmak gerekir. Örneğin -*kutuk*- yerine -*kütük*- yazarsak, öndeki -k- harfini, bir ön damak sesi olan, Türkçe -*kir*- sözündeki -k- gibi mi algılamamız gerekecek..

Bu örnekler çoğaltılabilir. Bugüne kadar yapılan çok güzel şeylerin yanına bir de alfabe gerçeğimizi katsak olmaz mı? Yapmamız gereken, ön yargısız, koşulsuz olarak bir araya gelip Zaza halkı ve Dili için en doğru olanı Alfabeyi tartışmak ve .ok geç kalmadan bir uzlaşma noktasında buluşmaktır.

Gurê xu erzen' pê(y) gastar hin çoy nipersen!

Vatê verinan

DÜZEN PARTİLERİ ÇÖZÜMÜ SAVAŞTA GÖRÜYÖRLAR

Ferhat Pak

Türkiye’de genel seçimlerin yaklaşması münasebetiyle düzen partileri, halkı uyutma ve milliyetçi faşist duyguları okşamak amacıyla propağanda içerikli çalışmalara hızlı bir şekilde devam ediyor.

Seçim sürecinde göze çarpan en belirgin özellik; Genelkurmay’la düzen partileri arasındaki „Vatan, millet, Sakarya“ propağandalarında tam ittifak sağlandığı yönündedir. Savaş çığırtnanlığı ve Kürt düşmanlığı hat sahıfaya çıkartılmış ve giderek halklar arasında çatışmaya dönüşecek bir savaş ortamının yaratılması amacına yönelik, deyim yerindeyse „Arı misali“ çalışmaktadırlar. Son günlerde MHP lideri Devlet Bahçeli kendisiyle röportaj yapan Enis Berberoğlu’na „İkdidara geldiklerinde Kuzey Irak’a ve Kürt halkına karşı askeri hareket yapacaklarını“ söylemekte bir sakınca görmedi. Kemalist ve Faşist Deniz Baykal da seçim sürecinde, Kürt düşmanlığı yönündeki propağandalarında MHP’yi çok gerilerde bıraktı. AKP’de ise net bir politika yok. Bir gün önce dediklerini bir gün sonra inkar edebiliyorlar. Türkiye’de demokratik bir süreç yaşanmadığı için, bu mevcut partiler,

Genelkurmay’ın çalışma sahası dışına çıkmaları, bağımsız politika üretmeleri mümkün görülüyor. Yani faşisti, islamcısı, liberali, Atatürk sosyaldemokratıyla hepsi, Türk milliyetçiliğinde, faşizimde karar kılmışlar. Hatta denilebilir ki, bir dönem Sosyalizm, halkların kardeşliği gibi kavramları ağzından düşürmeyen Doğu Perinçek dönmesi de kervanı kaçırmış telaşıyla, savaş çığırtnanlığı yapmaktadır. Türk cephesinde şu an görülen tek durum, Vatanın bölünmemesi için tam ittifak sağlandığı yönündedir. Türk devleti ve onun partileri Kürt, Süryani, Ermeni ve Zaza halkının varlığını tanımamakta ve bu halklara karşı savaşı tek çözüm olarak görmektedir. Özellikle Zaza halkına karşı, topyekün bir inkar politikası sergilenmektedir. Hakim ideoloji ortadoğuda büyük bir nüfusa sahip olan Zaza halkını Türklük ve Kürtlük içinde değerlendirerek, tarih sahnesinden silmeye çalışmaktadır. Zaza halkını güçsüzleştirmek için, Alevi, Sünni gibi yapay ayrılıklar yaratarak, bu halkı birbirine düşürmek istiyorlar. Böylesi bir tablonun neleri getirip, neleri götürdüğünü Irak gerçeğinde çok açık bir şekilde görmek mümkün.

Demokrasi ulusların inkarına son vermekle ancak sağlanabilir,

Bugün Misak-ı Millî olarak belirlenen sınırlar içinde, demokrasinin yerleştirilmesi için, ulusların varlıklarını tanımak en büyük koşuldur. Bu koşullar yaratıldıktan sonra, demokratik bir mücadele karar

kılan, özgürlükçü gruplar, ittifakın ilk adımını atmış olacaktadırlar. yani temeli sağlamlaştırmadan ya da onu zamanlama gibi ipe sapa gelmez gerekçelerle engellemek isteyenler; barışın, huzurun, demokrasinin

savunucusu olamazlar. Bu anlamda Türk demokrasi güçleri gibi, Kürt demokrasi güçleri de zaaf içerisinde dirler. Bugün Kürt mücadeleçilerinin Zaza aydınlarına dayattıkları argümanlar, Kemalist ideolojinin devamı gibidir. Zaza halkının varlığını inkar politikaları hala üst boyutta devam ettirilmektedir. Nasıl ki, TC'nin resmî sözcüleri „bu ülkeyi böldürmey, Türkiyede Kürt sorunu yoktur, Türk-Kürt sorunu yoktur, Damarlarımız aynı vatan için atıyor“ diyorlarsa, Kürt aydınlarının söylemleri de bunu nakarat etmenin dışında değildir. Nereden bakılırsa bakılsın, Türkiye gerçeğinde Özgürlükcü fikirlerle, milliyetçi fikirler birbirine karıştırılmış durumda. Özgürlükten dem vuran bazı çevreler, bir dönem sonra kanalı milliyetçiliğe doğru yönelttikleri görülmektedir. Artık çöple samanı birbirinden ayırıştırıp, politika da netlik sağlamak gerekiyor. Bu netliği sağlamadan demokrasi mücadelesine aday olunamaz. Yani Demokratik Kürt mücadelesine aday olan DTP, HAK-PAR gibi partiler, daha fazla olumsuzluklar ve çelişkiler içine düşmeden, içlerindeki bazı Zaza kökenlileri, Türk devleti benzeri propağandalar içine düşmeden, onların bu tutumlarını zararlı görerek, Zaza halk gerçekliğini tanımalıdırlar. Bu bir gerçekliktir, tek çözümde bu gerçekliği tanımaktan geçer. Yani Kürt siyasetçi Hatice Yaşar'ın, „Milliyetçiliğin Hoş Görülecek Tarafı Yoktur“ şeklindeki

ifadesi gerçeğin bütününe yansıtıyor. Ortak yaşam gerçekliği, yine ortakların, adeletli davranışlarıyla sağlanacaktır. Teraziyi dengede tutmak için hile ve hurdaya başvurma anlayışı terk edilmelidir. Seçim süreci bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Zaza halkı ve aydınları varlıklarını inkar eden hiç bir anlayışla ittifak içinde ve onlara yardımcı olamaz. Halkımız varlığını tanımayan hiç bir anlayışa oylarını vermemelidir. Gerçi Türkiye'de bu partilerden hangisi iktidar olursa olsun, Kemalizmin ve Genelkurmayın iradesinin dışına çıkamaz. Demokrasi süreci yine inkarcı ve imhacı kurumların sökülüp atılmasıyla, güçlü bir çıkışla gerçekleştirilebilir. Ortadoğuda çok hızlı bir süreç ve kargaşalıklar yaşanmaktadır. Türkiye'de demokrasi sürecinin gelişmesi yine bu süreçle bağlantılı bir şekilde ele alınmalıdır. Emperyalizmin ortadoğuda, Asya'da, Avrupa'da ve birçok bölgede işgali söz konusudur. Dünya zenginliklerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak için, kendine bağımlı ülkeler ve uluslar yaratma çabaları mevcuttur. Tüm bu gerçekliği görüp, demokrasinin ve özgürlüğün önemini burada görmek, kavramak gerekiyor.

Özgür yarınları yakalamak ve halklar arasında kardeşlik, barış sürecini yakalamak için, inkarı, önyargıları, neomilliyetçiliği elimizin tersiyle uzaklaştıralım, demokrasi ve özgürlük cephesinde buluşalım.

Zaza Aydınları Zazalara İlişkin Söylemlerini Netleştirmelidir

Zaza aydınları sürekli Zaza sorunundan bahs etmelerine rağmen, Zazalara ilişkin

söylemlerinde netlik yoktur. Çünkü bir halkın mücadelesini omuzlamak, ya da

onun haklarını isteme yönünde harekete geçirmek, ancak ve ancak plan-programla olur. Evet, Zaza halkı vardır, bu tarihi bir gerçekliktir. Dili vardır, Kültürü vardır, Tarihi vardır, ama onu kurtuluşa götürecektir, haklarını savunacak bir programı yoktur. Böyle olunca da Zaza halkı ve gençleri ismi konulmamış bir mücedelenin içinde kendilerini buluyor. Zazalar'da en belirgin çalışma (tüm olanaksızlıklar ve eksikliklerine rağmen) Ayre-Piya döneminde görüldü. Daha sonra oluşturulan Zazaistan Yolu (Raya Zazaistan) hareketi, en azından bir programla halk karşısına çıkmayı başardı. Bu hareketin öncülüğünü yapan Ebubekir Pamukçu'nun 1990-91 yıllarında hastalanması ve daha sonra vefat etmesi, bu hareketin sürekliliğini sağlayamamasına neden oldu. Her ne kadar Ebubekir Pamukçu'nun ölümünden sonra, hareket uzun bir dönem çalışmalarını yürütme çabası içine girdiyse de, ne yazık ki, harekette sürekliliği sağlayamadılar. O dönem Alişan Karsan ve bazı Piya geleneğinden gelen Zaza aydınları tarafından oluşturulan „Piyabestina Reyayenda Zazayan“ hareketi de 7 sayılık dergiden sonra çalışmalarını durdurmak zorunda kaldı. Daha sonra Desmala Sure, Raya Zazaistan, Zaza Kurtuluş Örgütü ve diğer yurtsever kişilerin birlik çalışmaları da sonuç vermedi. Her ne kadar Alişan Karsan kendilerini feshederek Desmale Sure'ye katıldılarsa da, bir dönem sonra da, kamuoyuna hiç bir açıklama yapmadan geri çekildiler, Bu ayrılığı takiben diğer yurtsever unsurlar da Desmala Sure'den ayrılarak Serbestiye ve Zaza Ulusal

Hareketi adında örgütlenmeye gittiler. Serbestiye'yi oluşturan yurtseverler, yaptıkları bir konferansla hareketi bir programa kavuşturdular. Su anda konumuz programlara ilişkin eleştirilerimiz olmadığı için, bu konuyu ilerki bir sürece bırakıyoruz. Zaza Ulusal Hareketi kuruluşunu açıklamasına rağmen, Zazalar'a nasıl bir mücedele vermeleri konusunda herhangi bir program sunamıyordu (Belki de arkadaşlar o dönem programlarını yayınladılar da, ben kişi olarak göremedim). Bir dönem sonra daha önceleri Kızıl Yol hareketini oluşturan M. Çağdaş ve bazı yurtseverlerce „Vengê Zazaistani“ adında bir yayın çıkarılarak, örgütlenme çalışmalarına ağırlık verildi. Farklı düşüncelerden oluşan bu yapıda bir dönem sonra çalışmalarını durdurmak zorunda kaldı ve Zaza davasına zarar veren tutum ve davranışlar içine girildi. Bu dağınıklığa son vermek ve ulusal birliği sağlamak amacıyla yıllar sonra yine PSD (Partiya Sosyalistanê Dêsımı), Rêca Komunistiye, Piya çevresi ve bazı yurtsever kişilerce başlatılan çalışmalar, uzun bir dönemi kapsamına rağmen, daha tartışmaların başında PSD'nin ve kongrede Rêca Komunistiye'nin ayrılmasıyla bu çalışma da seketeye uğradı. Her ne kadar bu kongrede Zaza Ulusal Kongresi adı altında bir oluşum ortaya çıktıysa da, Kongre yöneticiliğine seçilen arkadaşlar, bir dönem sonra bu çalışmaları yürütemediler. Kongrede oluşturulan Program taslağı kamuoyuna açıklanmadı. Özellikle programa son şeklini verecek görevli arkadaş, bugüne kadar ne programı tamamlayabildi, ne de bu konuda bir açıklama getirdi.

Zaza Halkı Kendisini Temsil Edecek Programlı Bir Yapıya Kavuşturulmamıştır

Yıllarca süren bir çabaya rağmen, Zaza hareketindeki belirsizlik ve kaos ortamı devam etmektedir. Görebildiğimiz kadarıyla, bazı arkadaşların kişisel gayretlerine rağmen, herhangi bir atılım söz konusu değildir. Binbir cefayla oluşturulan Zaza kurumlarına, bırakalım sıradan insanları, Zaza aydınları bile sahip çıkmıyorlar. Herkes kendi başına bir oluşum olma sevdasını sürdürüyor. Ortaya çıkan tablo, mevcut kadroların bu işi götüremeyeceklerini ortaya koyuyor, ya da aradaki çok önemli sorunlar bu süreci etkiliyor. Bugün kabul etsek de, etmesek de Zazaca konuşan kesimler, „Dersim“ ve „Zazalar“ şeklinde bölünmüşlerdir. Bu bölünmeye gerekçe olarak ortaya sürülen, Alevilik ve Sunnilik durumudur. Bu bölünmüşlüğü giderecek çabalar ve ciddi girişimlerde mevcut değildir. Sürece müdahale etmek ve çözüm üretmek yerine, yöntem olarak işi olurlarına bırakmak tercih edilmiştir.

Konuyu biraz acmak gerekirse, birlik adına yapılan toplantıların, bazı kişilerce provakasyon ve bölme amaçlı yapıldığı görülecektir. Özellikle 29 Mayıs 1993 Mannheim, 3-5 Eylül Hannover’de başlayan ve 7-9 Ocak Köln toplantısıyla sonuçlanan toplantının, tarafları birleştirmeden ziyade, şova dönüştürülerek bölme ve dağıtma amaçlı olduğu, süreç içinde ortaya çıktı. Tabii ki bu toplantılarda Zaza halkının birliğini ve örgütlülüğünü savunan kesimlerin çabaları küçümsenemez. Ne yazık ki, birçok yurtsever insan da o dönemde bunların gerçek niyetlerini fark edemedi. Yani, bu mücadele

sürecinde ve bugünkü durum, özellikle bazı kişilerin politika adına nelerin peşinde olduğunu açıkça ortaya koyuyor. Özellikle bu bölücü hareketlerin başını çeken Seyfi Cengiz ve Alişan Karsan gibi politikacılar, birlik adına Zaza mücadelesini zayıf düşürmede gayet başarılı oldular. Daha düne kadar Zaza Kurtuluş Örgütünü kurduğu ve alevisiyle-sunnisiyle tüm Zazalar’ın ulusal birliğini savunma iddiasında bulunan birçok yurtsever insanı bu görüşlerine inandıran Alişan Karsan, hiç bir muhasebe yapma gereği bile duymadan, şimdilerdede Dersim halkını özgürleştirmekle meşguldür. Hemen hemen Seyfi Cengiz’le aynı çizgide olan Alişan Karsan, her ne hikmetse, Dersim Forum ve Dersim38 forum adı altında iki ayrı grup gibi davranmaktadırlar. Zaza yurseverleri artık bu gerçeği görmeli ve geleceğe ilişkin çalışmalarında bu komplo girişimleri göz ardı etmemelidirler. Bunlar yurtsever maskesi altında Zaza halkını Kürtleştirmek ve Türkleştirmek çabasındadır. Zaza hareketi, varlığına yönelen bu girişimleri yurtsever bir girişim olarak değerlendiremez. Kesinlikle bu çizgiyle aramızda belirleyici çizgiler çizmeliyiz. Bu girişimlerin dünden bugününü ortaya koyarak, kitle içinde tutarsızlıklarını ortaya koymak yurtseverlik görevidir. Bu girişimcilerin pratikte ortaya koydukları tek şey Dersim yurtseveri gibi görünerek, Kürt miliyetçileri ve onların işbirlikçilerinin kanallarına su taşıyıp, inkarcı politikaları dahada güçlendirmektedir. Ortaya çıkan tablo, mücadelenin bir tarafında dincilik ve

bölgecilikten uzak Zaza yurtseverliği, diğer tarafta da mezhep farklılıklarını öne çıkaran, özünde ulusal çabaları zayıflatma amaçlı gelişen hareket. Gerici zeminde tırmandırılan bu hareket, ulus maskesi takarak, kitlelerde belirsizlik ve kafa karışıklığı

yaratmaktan başkaca da hiç bir amaca hizmet etmemektedir. Bu hareketin bugün bugünlere gelmesinde Zaza yurtseverlerinin zaafalarını ve pasifliklerini göz ardı etmemek gerekiyor.

Zazalar ne istiyor, hangi mücadele biçimini benimsiyor?

Yazımızın başında belirttiğimiz gibi, Zaza aydınlarının Zaza halkına ilişkin politikalarında açıklık ya da netlik yoktur. Herşeyden önce aydınlarımız kurtuluş mücadelesine ilişkin programsal bir örgütlülüğünden uzaktır. Koma Serbestiye'yi örgüt olarak kabul edersek, yeterli olmasada, en azından TC'ye karşı bazı istekleri maddeler halinde sıraladıklarını görmekteyiz. Ama programın bir bölümünde, herkesin bu programı uygulama zorunluğu olmadığını, keyfince hareket etmesinde ve davranmasında da bir sakınca olmadığı belirtiliyor. Zaza Ulusal Hareketinin ise, zaman, zaman açıklamalar dışında bir programının olmadığı, var ise de kamuoyuna açıklanmadığı biliniyor. Konuyu biraz daha açarsak, „Zazalar ne istiyor?“ diye sormamız gerekiyor:

- 1- Zazalar örgütlenip, bağımsız bir ülke mi kurmak istiyor
- 2- Ya da Misak-ı Millî sınırları içinde dil ve kültürel haklarının garanti altına alacağı federatif bir oluşum mu
- 3- Ya da Kürdistan denilen coğrafyada, Kürtler'le birlikte ortak bir mücadele sonucu Kürdistan'a bağlı bölgesel özerklik mi istiyor
- 4- Ya da Bağımsız Birleşik Kürdistan'ın yaratılması mücadelesinin bir parçası olarak mı kendilerini kabul ediyor?

Zazalar'ın 1980 sonrası oluşturdukları örgütlenmelerde bazı oluşumların programlarını incelersek:

1- Raya Zazaistani hareketi, Türk ve Kürt güçleriyle ortak bir yapı içinde birleşebilmek için: Program madde 2: „Hareketimiz, Komşu kardeş halklarla eşit koşullarda oluşturulacak birleşmelere büyük önem verir. Ancak bu birliğin, Zazaistan, Kürdistan ve Türkiye'nin tam bağımsız birer devlet statüsü kazandıktan sonra, birleşme özgürlüğüne sahip buldukları koşullarda, tarafları ortak iradeleriyle gerçekleştirebileceğine inanır.“

2-“Komê Serbestiya Ma“ örgütü ise: „Biz Türk Devleti'nin boyunduruğunu ve yeni bir boyunduruk istemiyoruz; komşularımızla yanyana, iç rahatlığı ve tolerans ile, eşitçe, barış içinde ve demokrasi ortamında yaşamak istiyoruz. Bu, ya otonomi, ya federasyon, ya da konfedarasyon ile olur. Ancak komşularımız bunu istemezse, biz de bağımsız bir irade kurarız.“

Raya Zazaistan hareketi bu amacına ulaşmak için bağımsız örgütlenmenin gerekliliğini belirtmektedir. Dolayısıyla da bu amaca ulaşmak için askeri, politik örgütlenmenin en gerçekçi tutum olduğu tezinden yola çıkar. Zazaistan olarak belirlenen coğrafyanın özgürleştirilmesi, yine bu coğrafyada yaşayan diğer azınlıkların ortak mücadelesiyle gerçekleşeceğine inanır. Zazaca'yı bu ülkenin birinci derecede eğitim dili olmasını savunur. Zaten askeri örgütlenmenin yaratılması için, her bölgede kurtuluş müfrezelerinin oluşturulmasını savunur.

Tabii ki bu programın bugünkü şartlarda geçerliliğinin olup olmadığı tartışılabilir. Ama doğru olan, bir mücadele perspektifinin oluşudur. Yani, kendi çizgisinde kapalı olmayan bir açıklık ilkesine bağlıdır.

Serbestiye örgütü, Zazalar'a üç şekilde yaşam biçimini öneriyor ve bunu komşuların tavırlarıyla, ancak mücadele sürecinde belirleneceğini ifade ediyor. Yani, „bu federasyonda, konfederasyon, ya da tam bağımsız bir şekilde olabilir“ diyor. Tabii ki bu da bir programsal anlayıştır. Ama bu amaca ulaşmak için nasıl bir mücadele biçiminin benimsenmesi konusunda bir perspektif yoktur. Yani, askeri-polit bir örgütlenme mi; ya da Türk, Kürt ve diğer halkların ortak örgütlenmesiyle mi bu amaca ulaşılacağı belli değildir.

Bunun dışında bir de PSD'nin programı, aynı dili konuşan halkımızı ayrı halklar olarak göstererek Zaza-Kırmanc örgütlenmesi olarak değerlendirmekte ve ortak ülke adı olarak Dersim'i göstermektedir. Bu hareketin yayın

organı olan Desmala Sure'nin her sayısında ayrı örgüt ve ayrı programlar mevcuttur. Bir yandan halkımız Zaza-Kırmanc halkı biçiminde formüleleştirirken, başka bir sayıda da Dersim ve Zaza halkları biçiminde formüleştirmektedir. Yani, bu hareketin hangi ulusu savunduğu, nasıl bir mücadele biçimini savunduğunu anlamak mümkün değildir. Bu hareketin ortaya koyduğu tavırlar, Zaza hareketini yıpratma ve etkisiz hale getirme maksatlardır. Özellikle bu hareketin mimari bir gecede bu hareketin programını ve adını değiştirmekte hiçbir sakınca görmez. Elbette ki koşullara göre mücadele biçimleri benimsenebilir. Ama burada önemli olan koşullar değil, bu politikacıların kariyerleridir. Bir yandan Zazaistan diye bir kavramın yanlışlığından bahsederlerken, tarih çalışmalarında bu bölgeye parentez içinde de olsa, „Zazaistan“ demekte bir sakınca görmezler. Dersim/Zaza Ulusal Platformu çalışmalarında (8-10 Ağustos 2003 ve 2004) açıkça ortaya çıkmıştır. Zaza hareketini içten etkisizleştirmek ve kendi maceralarına alet etme çabaları sonuç vermeyince, çalışmalardan alelacele çekilerek, daha önce yoldaş, dost ve de çok güvendiğini belirttiği kişilere iftira atmayı bir kurtuluş ve çıkış yolu olarak gördü. Bu konu üzerinde ilerki süreçte daha detaylı bir şekilde duracağız.

Ayrıca bir Dersim/Zaza örgütü olduğunu savunan Rêça Komünistiye'nin programına ulaşamadığımız için bu hareketin nasıl bir çözüm şeklini benimsediğini bilemiyoruz. Bildiğimiz tek şey; PSD ve

RK'yi oluşturanların Têkoşin geleneğinden geldikleri yönündedir. Bu hareketin programını yayınlaması durumunda komuoyu daha yakından bilgilenip ve değerlendirme fırsatı bulacaktır.

Zaza Ulusal Hareketi (ZUK) olarak bilinen hareket, Zazalar içinde örgütlenmek ve maddi güce dönüşmenin yolunu açmak için, programını ve geleceğe ilişkin projesini kitlelerle paylaşmalıdır. Çünkü bir hareket, kendi programının dost ve düşmandan saklamanın tersine, onu mümkün olan her alana ulaştırmalıdır. Bu tür çarpık ve yanlış anlayışı daha önce birlikte hareket ettiğimiz Kürt siyasi yapıları içinde yaşadık. Özellikle 12 Eylül 1980 öncesi Zaza ve Kürt yerleşim birimlerinde güçlü bir örgütlenmesi olan DDKD hareketi, kendisine ait olan PKK (Kürdistan İşçi Partisi) ismini ve programını kitlelerden ve düşmandan gizli tuttuğu için, bu isme sahip

Kürt ve Zaza ittifakı nasıl sağlanabilir?

Zaza coğrafyası Kürt ve Türk coğrafyası arasındadır. Bu konumu itibarıyla, Türk ve Kürtler'e nazaran hareket sahası daha da elverişsizdir. Zaza tarihi ve direnişleri incelendiğinde bu durumun desavantajları açıkça görülecektir. Yani, Zaza halkı bir mücadele geliştirirken kendi öz gücünü esas almak ve bunun koşullarını oluşturmak zorundadır. Örneğin, 1920, 25, 37-38 mücadeleleri, Zazalar'ın kendi öz gücüne dayalıdır. Bu mücadelede herhangi bir gücün destek ve yardımı söz konusu değildir. Düşman güçlerinin bu üç direnişte de uyguladığı vahşice girişimlere karşı, ne

çıkamamış ve bu ismi PPKK (Kürdistan Öncü İşçi Partisi) olarak değiştirmek zorunda kalmıştır.

Zaza Ulusal Hareketi ve Komê Serbestiya Ma ortak hareket etme ya da birleşme yönünde bir atılım gerçekleştirebilirse, önemli görevleri yerine getirebileceklerdir. En azından bu hareketler arasında uzun bir sürece dayanan ilişki ve tutum mevcuttur. Bir halkın özgürlük mücadelesini omuzlamaya aday olan hareketler, halk gerçekliklerine aykırı tutumlara hizmet edecek tutumları terk etmelidirler. Ulusal varlığımızı ve örgütlülüğümüzü, yine kararlı bir örgütlenmeyle ancak ortaya koyabiliriz. Yurtsever kesimler arasındaki dağınıklığa son vermek yine yurtsever öncü kadroların girişimleriyle olacaktır. Bunu başarmadığımız sürece, halkımıza ve yok olmakla karşı karşıya olan dilimize büyük kötülükler etmiş olacağız.

Kürtler'den nede Türk aydın kesiminden hiçbir destek söz konusu değildir. Koçgiri, Palu ve Dersim alanları kan gölüne çevrilirken, Zazalar'ı Kürt gören kardeşlerimizin sessizliği düşündürücüdür. Bu üç savunma amaçlı direnişe Kürt ayaklanması damgası vurma gayreti içerisinde olan çevrelerin, bilgi ve dökümanları, resmi tezin ileri sürdükleri gerekçelerden farklı değildir. Ama Zazaca konuşan kesimler arasında, aradaki inanç farklılıklarına rağmen bir ilişki ve irtibat söz konusudur. Bu irtibat 1929'lerde Elazığ Valiliğince devlete gönderilen yazıda (Asmên tarafından

aktarılan bu tarihî belgeyi orijinal şekliyle, Piya Forum arşivi, 19.05.07 bölümünde görebilirsiniz) açıkca ifade edilmiştir. Bu tablo ve coğrafi yapı, Zaza ulusalcıların işlerini zortlaştırıyor. Zazalar'ın bu coğrafyada iki derede, birarada kaldıkları görülüyor. Bir de Zazalar'ın 1571 Çaldıran savaşı gerçeği de Zazalar'ın geleceğe umutlu bakmalarını zorlaştırıyor.

Öyleyse bu Kürt ve Zaza kardeşliği nasıl sağlanacaktır. Kürtler'in ve Zazalar'ın bir çok yönleriyle benzerlikleri bir gerçektir. Aynı coğrafyada yaşamının getirdiği bir çok yakınlıklar da söz konusudur. Bu yakınlıkları ortak mücadelede bir kazanım olarak görmek gerekirken, Kürt aydınları sürekli Zazalar'ı inkar, tarihlerini kendi tarihleri gibi kamuoyuna lanse ederek, kendi içlerinde eritme politikalarını tercih etmişlerdir. Zazalar'ın coğrafik olarak sıkışıklıkları, sorunlarını dünya kamuoyunun gündemine ulaştırmayı da engellemiştir. Dolayısıyla da Osmanlı ve Cumhuriyet'in özel alakalarıyla, bugün Türkiye metropollerinde ve birçok Avrupa ülkesinde eğitim olanaklarını yakalayan Kürt aydınları, bu olanakları da sonuna kadar değerlendirerek, Zaza halk hareketlerini ve orjinlerini kendilerinden saymışlardır. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Kürt entelktüellerin hiçbir çalışmalarında Zazalar'la ve yaşayışlarıyla ilgili tek bir makale yoktur. Örnek olarak Mir Celalettin Bedirxan'ın sorumlusu ve sahibi olduğu Ronahî (1942-1945) dergilerini gösterebiliriz. Bu dergiler Jina Nû yayınları tarafından 1985'te kitap haline getirildi. Tamı tamına 584 sayfa olan bu

dökümantasyonda tek bir Zazaca makale ve tek bir Zazaca şiire rastlanmaz. Yani, Kürt oluşumların tarihleri Zazalar'la hiçbir zaman uyum içinde olmadı. Düne kadar Zazalar'ı tam inkar söz konusu iken, Zazalar'ın Avrupa'ya çıkan aydınlarının kendi sorunlarını gündeme getirdikten ve bir hayli mesafe aldıktan sonradır ki, Kürt aydınları bu konuya ilgi duymaya başladı. Bu ilginin içeriği de önemlidir. Zaza aydınlarının bu girişimlerine destek vermeleri gerekirken, yine olumsuzluklar içine girerek, bu mazlum halkın bir avuç aydınlarını devlet bağlantılı ve Zaza davasını devlet kaynaklı ve Kürt halkını bölüp-parçalama amaçlı olduğu teorisi yaygınlaştırılmaya başlandı. Kürt aydınlıkları dünden bugüne Zazalar üzerindeki tahribata yönelik girişimlerinin telafisi için Zaza aydınlarına destek sunmaları gerekirken, yine çirkin bir yol seçmeyi uygun buldular. Saldırıların önü-arkası kesilmedi. Zazalar'ın kültürel ve dil amaçlı yayın, toplantı ve geceleri şiddete baş vurularak engellendi. Zaza aydınları bizzat evlerinde, ya da işyeri çıkışları önleri kesilerek tehdit edildi. Aynı Kürt aydınları bu çabalarıyla da Zaza ve Kürt aydınları arasında oluşabilecek ittifak ve ortak örgütlenme çabalarına kara leke sürdüler. İlginç olan bu uygulamaları yine Zazalar'ın eliyle Zaza aydınlarına karşı yaptırımlarıydı. Bir grup lehçeci özel olarak Kürt hareketleri tarafından finanse edilerek, Zaza mücadelesinin önü alınmak istedi. Bu düşüncelerimiz bugün Kürt hareketinde bir dönem üst düzeyde sorumluluk alanlar tarafından doğrulandı. Geçen bunca sürece rağmen

Kürt aydınları, yanlışlıklarını bertaraf etmediler ve Zaza aydınlarına her türlü girişimi müstahak gördüler ve görmeye devam ediyorlar. Tabii ki bu sürecin içinde bazı Kürt aydınları, inkarcılıkta inkar etmek yerine, Zaza halkının varlığını tanımayı doğru buldu ve bu konuda söz hakkının Zazalar'ın olduğunu savundular. Ne yazık ki, bu düşüncede olanlar, bir elin parmakları kadar bile değil. Yine de biz bu arkadaşlarla geleceğe yönelik ortak ittifakı sağlayıp, Zaza ve Kürt halkının önünü açabiliriz.

Zaza aydınları bu olumsuzluklara rağmen, halklar arasındaki ittifak ve kardeşliğe büyük önem vermektedir ve sonuna kadar da bunu dayatacaktır. Zaza aydınları bir beklentiye saplanıp kalmaz, onlar kendi politik güçlerini oluşturmalı ve özgül mücadelesini yaygınlaştıracaktır. Zazalar kendi öz gücünü oluşturduklarında, bu ittifakı daha rahat yaklayacaktır. Güçler

arasında denge sağlanmadan, ileriye yönelik tek bir adım atılamayacağını artık görmeliyiz. Aydınlarımız ve politikacılarımız, kendilerinde hakim olan bu sessiz yemini artık bozmalıdır. Ülke ve ülke dışında Zaza halkının sorunları dile getirilmelidir. Zaza halkının sesi olacak bir ulusal gazetenin çıkarılması için, tüm enerjisini ortaya koymalıdır. Zazalar artık, Türkiye'deki gelişmelerde söz sahibi olmalıdır. Önümüzdeki seçimler ve daha sonraki gelişmelerde halkın iradesi olarak güçlerini ortaya koymalıdır. Bölgecilikten, mezhepçilikten uzak, Zaza ulusal davası şemsiyesi altında toplanmalıdır. Bazı politikacılarımız, yıllarca Kürt ve Türk oluşumları içinde, üst düzeyde sorumluluklar üstlendiler, mücadele sürecinde kendilerini geliştirip, bilgi ve tecrübelerine sahip oldu. Elde edilen tecrübeleri köşesine çekilerek değil, halka ve gençlere yol göstererek mücadeleye katkı sunmalıdır. Devam edecek.....

Tij niya

yew gwîlêk ha desta wa
kiyoni çoligîd yew kêna wa
a cara dînyad yew têna wa

a tim têna gêrena
zerê mî vêşnena

çım mî hê miyoni dweşoni ay a
e zona tij niya a ya
zenig çımoni mî bereqnena

yew gwîl ya desta wa pa gêrena
willê ya gwîlê xwî rîndyêrya

Murat Güneş

Zaza-TV sero qeseykerdene

Dr. Zilfi Selcan
Berlin, 17ê hazirane 2007

Gosedarê delali, mordemêne, dostêne,

vanê ke: *'Her tayr ve zonê ho waneno.'* Zarance eve zonê ho wanena, mirçike ve zonê çiftnena, qılcıke ki eve zonê ho qıştnena. Çituri ke riyê dina de her tayr ve zonê ho bêliyo, her mîleti ki eve zonê ho mîletunê binu seıra nasbeno. Çituri ke sima ki zonenê, cokao ke her mîlet ve zonê ho name beno.

Zonê ma Zazaki – Kırmancki – eve çond hozor seıru pi u qalıqunê ma ra ma rê mêres mendo, az ve az hata na roze amo.

Ma ve qesunê ma u piyê ho, eve sanıkunê dêka ho, qalıqê ho, eve lawıkunê sairunê ho bime pil. Her çıqaşı ke mordem zovina zonu ki bizono, zonê ma u pi, isoni rê daina weso. Coka zonê ma Zazaki, ma rê şir u sekero.

Çı hêf ke, taê mordemê ke ma ra has nêkenê, wazenê ke, zonê ma werte ra wedarê. Eve na tore mîletê ma ki, yanê kokê ma ki indi vezê. Çıke zu mîleti ke zonê ho kerd vindi, u mîlet indi werte ra dariyo we.

Sima pêro zonenê ke, dewleta Tırki wazena ke zonê ma Zazaki, mîletê ma, werte ra wedaro, Tırk kero. Nae sero dergaderg qeseykerdene ita lozim niya. İyê ke tenê xevera ho dina ra esta, nae rind zonenê.

Hama çituri ke dina de her çi vurino, seırunê peênu de hem Avrupa de, hem ki Tırkiya de siyaset xelê vuriya: çêverê demokrasi hata peyniye ra nêbi, hama tenê bi qaus. Taê yasaxi dariay we, xelê tenu ho rê televizyon na ro: Kuru, Eleviu, taê tucaru ... filan, vazıme.

Sar ke televizyonê ho nano ro, eve zonê ho neşriyat keno, wazeno ke zon u kulturê ho vindi nêbo, soła pay ra bımano, ma ki gêreke peyser nêvindime.

Mîleto ke zonê ma Zazaki (Kırmancki) qesey keno, Erzıngan u Dêrsım u Bingol u Diyarbekir ra ve Şiverege, Şêvaz ra ve Gımgım (Varto) u Xınıs – elewi bo, suni bo – gêreke zonê ho rê wair veziyê. Zon zuyo: Mesela zoni de ferqê din u mıntıqa nêbeno. Dini rê ki hurmet lozimo.

Sar ke bese keno nano ro, dêmake ma ki şikime ke, zu televizyonê ho ronime. Televizyonê Zazaki de, eve gıraniye zonê Zazaki neşriyat bıbo: eve zonê Zazaki lawıki, qeseykerdene, adet u torunê mîletê ma sero, dinê mîletê ma sero, kultur u tarixê ma sero, xeverê dina u yê welati, roportazi, sovet u movet, filimi neşir bê.

Dostê delali,

sîma pêro zonenê ke, cêncê ma, domonê ma, yanê azê mao peên, zonê mao wes nêşkinê qesey kerê. Ma u pi ke çê ho de, domonunê ho de zonê ho qesey nêkerd, domonê ho nêmisnay, tavi ke u zon indi beno vindi. Heya, sîma ki zonenê ke, ma tenge derime. Eve na tore ke şêro, zonê ma Zazaki – ya ki Kırmancki, Dımilki – beno vindi, mîletê ma ki werte ra darino we. U waxt mîrodê dısmeni beno.

Sîmaê ke, zonê ho ra, mîletê ho ra has kenê, sîma ra pers kan: Ma se kerime? Bêveng u bêvaz vînderime, ya ki çiyê bıkerime!?

Mı ra heni oseno ke, îê ke zon u kulturê ho ra haskenê, zeîê ho mîletê ho rê vêseno, niya vanê: Sar ke keno, ma ça nêkerime!

Heya, dost u gosedarê minê delali; mordemi ke wast, beno. Serto vîrên nao: Ma gêreke bıwazime! Ma gêreke vazime: Televizyonê zovina zonu, yê zovina mîletu ke esto, televizyonê mîletê Zazay (Kırmancki, Dımli) ça çinebo!

Uza ra tepiya sıra yena kerdene. Tavi ke kerdena herçi rê emeg u gurenais lozimo. Mordem hata hêga nêramo, kêwe nêbeno. Yê ronaisê televizyon ki, niya ro.

Seweta ronaisê televizyonî xelê kar u gure lozimo. Mordemê maê delaliyê ke, zeîê ho zon u kulturê ho rê vêseno, eke qeyret kerê, tavi ke na kar u gure halbeno.

Serto diyino muhim nao: mesela maliyeti. Heya, ma zoneme ke, nu serto de rêt niyo, çetino. Hama ez van: sîmaê zeîvêsaey ki zonenê ke, ma ke zeî ra bıwazime, qeyret kerime, eve savır bıgureime, beno.

Hama ma ke qe toa nêkerime, dest u pay hovera kerime, u waxt tarixi rê beme dêndar, beme mesul; u waxt ma ve ho ki beme sevevê vindbiyaisê zon u kultur u mîletê ho. Meste bêro, azê ke ma ra dıma amey, vanê ke: her kêşî televizyonê zonê ho na ro, sarê mîletê Zazay (Kırmancki, Dımli), bese nêkerd zu televizyon ronê! Dest u pay kerdî hovera, vîneti, sari de niada!

U waxt ma çituri binê na qesa ra vezime!?

Dostê minê delali, sîmaê ke zeîvêsaê,

Ma ke binê na qesa ra nêveziyame, sar ma rê keno serevde. Ma gêreke qeyret kerime, pöşti zovini dime, bıgureime, hata ke televizyonê ho na ro.

Îê ke televizyonê ho na ro, ine ki heni kerd. Nu ancax niya beno.

Heya, sîma ki zonenê ke, nu pırde nêbeno, hama savır lozimo. Karê ma zofo. Coka vanê: *'Rae ve şiyaene, kar ve kerdene qedino.'*

Seweta gosedariye berx u dar bê, wes u war bê.

Min(Miyun) zivili d' çirê vîl/gul niwurzena

Vatê verinun

VİLİKÊ KOY MEPERMELİYÊ RO

Çarnoğ: Sait Çiya

Sıma zonenê, vilikê koy verê vore de, kınarê kemeru de, binê daru de, çêberê eskeftu de, gilê koy de, cerde u pêsu de rewinê, usar ra pia vilikê xuyê hazar u ju rengi kenê ra, hata be peyê payızı nêpermelinê ro. Şiliye vorena, va u puki vaydina, tiji vesnena, oncia ke koy reng be rengi xemelina. Oncia zonino ke ni viliki caê xode perpeşinê ra, eke hardê xora bıqurfiyê, permelinê ro, sonê.

İsoni ki hêniyê. İson ke hardê xora qurfiya, welatê xora düri kot, hal be hali nêno 'ra xo, permelino ro sono. Mordemo ke ebe zori, ebe nêwastene hardê xora, pag u warê xora qurfne, berdê caê de bin de, zon u zagonê bin de kerdê pili, resnê, reyna ke yeno zerrê qomê xo, ya zerri ra beno dırbetın, beno nêwes, rêça asimilasyonu ki tey ano, ya ki teli u sincıko ke koto baxçê guli, jêdey beno dısmenê qomê xo.

Qey nia vanune? Dewleta Tırki ke '38 ra têpia nia kerda. Tertele ra dıma, dewe be dewe, ware be ware isonê ma do are, jedine rusno surgıne. Ebe ney nêvındeta, Xarpert de ju mektevi kerda ra. Na mektev de çênune Zazay 'be Kurdi ardê, ni hirê serri binê destê malımunê Tırku de Tırki musê, zonê xora, qomê xora serm kerdê, têpia ninu peyser rusnê dewu.

Namê na Mektevi, "Elazığ Kız Enstitüsü" ya. Serba na mektevi, dewunê Çewlig(Bingöl), Dersim 'be Xarpert ra çênu dê are, -ge eve destê cenderme, ge eve destê malımu, her daim ebe zori.

Sıdıka Avar nejdıye vişt serri na mektev de gurina. Serrunê verenu de malımeni kena. Peyê coy bena mudıra na mektevi. Xatıratê Sıdıka Avari binê namê "Dağ Çiçeklerim (anılar) de vejıyê. Kıtavxane, Xatırate de taê çıyu veto.

Angorê vatena kıtavxane(Öğretmen Dünyası), kıtav de çıyo ke xusısiyetê qomê Xarpert, Dersim u Çewlige sero nuşıyo, werte ra vetê. Oncia ke kıtav dokumento de hewlo.

Naca de her çi areze beno. Mordem şikino na kıtavi sero zaf çi bıusno. Ez naca de wazon ke kılmek ra sıyasetê dewleta tırki sero vınderine. Angore nusnoğe, Atatırk 'be persberê binê hêni qerar dê cı ke, tertele ra têpia gama dıyine na mektev bo. Atatırk vato ke, ju gom honde ke ebe destê cenıyu cerina bıne qontrolı. Coka waştı ke, çênunê Zazay 'be Kurdi rê Tırki bıusnê re-teyna Tırki ki nê, çıyo ke çêney ma u piyê xora musê, qunê her çi xovıra bıkere-, ae ra têpia reyna bırusnê dewu, ebe destê dine Tırkên bınge bıcerı.İ serru de na mektev sero qezeteune Tırku de zaf çi nusnê. Mabênê ni nustu de vatena Nihat Erım, Ahmet Emin Yalman 'be Hikmet Feridun Es zaf entresano. Nihat Erım nia vano: Rolê Enstituya Çênu Şark de zaf muhımo. Zagon ebe destê cênıye kuna zerrê çêyi. Ebe na rae ke şerımê jubıya zoni u jubıya qomi bena pêti. (pelge. 234-36)

Sıdıka Avar xo misyonerê Tırku vınenı. Vana wezıfa mı awa ke, domonê ke ma

u piye xo kışiyê, ya ki biyê surgın, ine biyarine hetê dewlete. Ju raporê xode na wastena xo nia nusnena: "Ma gune qomo ke orf, edet, fikir u wastena xo mara zobinao, rovilesnime. Hêni bikerime ke siyasetê ewroy u Tırkêni şaxsiyetê xode biderime haskerdene. No qomo ke ma tey gurinime, ma rınd nêvinenê, tim ebe sık marê niadanê, wezifa ma awa ke domonunê dine re ra u rêça siyasetê ewroyêni u fikrê Tırkêni biderime." (pelge: 255-69)

Naca de çêney hirê serri wanenê. Tayine ke çinenê we, rusnenê mektebê malimu. Na hirê serri de derso viren Tırkiyo. Juye ke Tırki muse, ame watena dine ser, ae peyser rusnenê. Dewe de ki peyder pey sonê diyarê ae, ebe destê ae çênunê binu danê are, ya ki qursê zoni kenê ra. Rojnamekar Ahmet Emin Yalman karê Sıdıka Xanıme zaf goyneno. Ae jê ju "akıncı"(verremiyaoğe) vineno. Rolê mektebi ki rınd areze keno. "Hata nıka nejdiye phoncsey domoni mektev qedeno. Ni domani jê ju misyonerê qıci, serba fikrê newey, pakên u zonayişi Tırki ra dewu ra biyê vıla." (pelge:314) Hikmet Feridun Es ki nia nusno: "Atatırk beçıka xo hetê misyonera terne ser kerd derg:

- So... So dewunê koy.. Ju qom ebe deste cêni u mae cerina bîne bandıra. Çênê ke uza re cena inu biresne... Badona inu peyser birusne dewunê xo. Çıyo ke ti inu re musno, tey benê, danê musnaene..." (pelge: 375)

Siyasetê mektevê uyo ke, reê ke Tırki musey, endi zonê xo qesey mekerê, zonê xora şerm kerê, Tırkêni, jê ju berzên, averşiyani, medeniyeti bivinê. Xora

Sıdıka Xanıme ke vana, çênê zonê xo zonêne, hama eke juê ke dine ra Zazaki ya ki Kırdışki çıye pers kerd, i her daim Tırki cuab dênê. (niade pelge: 100)

Hetê ra ki çêneê Zaza be Kurdi na mektev de zaf zulım diyê. Xora zafine ebe deste cenderme, ebe xofê hukumati ardê mektevi. Gegane zulım u nêheqen honde aver şıyo ke, veyvıka ke hona henê destê xo juya nêbiya, aye ebe deste cenderme ardê mektevi. (niade pelge: 36)

Ma u piyê çênu nêwastê ke çênunê xo birusnê. Vatê, çênunê ma sonê uca de benê Tırki'. Ebe zorê çuyê Tırki dê musnaene, çêney jê xızmekari gureynê.(niade pelga:256) Xora taê çêney mektev ra tepia rusnê xızmakareni.

Na mektev sero siyasetçiyê Tırku zaf vınê. Her waxt amê, şiyê. İ. İnönü, C. Bayar amê mektevi. A. Alpdoğan her daim teftiş kerdo. No kar hem waxtê İnönü de, hem ki waxtê Bayar-Menderes de dewam kerdo.

Mordem şikino vazo, Sabiha Gokçen ke ebe bombaê teyarey karê xo qedeno, uca ra Sıdıka Avari dest kerda cı ebe bombaê zon u zagoni no siyaseti serê Zazau be Kurdu de arda hurêndi. No siyaset xeylê teşir ke do. Tayinê biyê dısmenê qom u sarê xo, dewu de Tırken ser guriyê. Tayinê ke çıka ki dırbetın biyê, oncia ki qom u sarê xora nêqurfıyê, ra u rêça pi u khalıkunê xora nêvejiyê.

Dina de kerdena koledaru ser zaf çı nuşıya, qesey bi. Hona ki beno. Na kıtav de her çı ebe nustê kerdöge beno areze. Çıyo ke koledarê Awrupay Afrika u

Amerika de kerdê, Tırku ke welatê made kerdo. Zon u zagonê ma, ra u rêça ma guretê binê bandıra xo, cenderme u misyonerê xo rusnê, zagonê xo, zonê xo dê musnaene. Taê wendoğê ke mabênê qomê mara vejîyê, çiyoyê ki Afrika be Amerika de biyo, ey sero zaf vîndenê. Hama ni wendoğê ma, zulûm u zordariya ke koledarê Tırku sarê mare kerdê, nêwazenê ke ey bîvinê. Ninu "anti-emperyalizm" ser pesew u peroci qeseykenê, hama verê pîrnîka xo nêvînenê.

Ni kotê rîka "emperyalistu" ke, emperyalistu Tırkiya lete mekere. Nêwazon ke na teoriya emperyalizmi ser çiyeyê bîvajîne, honde ke van, gune mordem reê dorme xo de niado, hal u hêkata qomo xo bîvîno, ey ra têpia qesey bîkero. Naca de mî qey ninu ebe "wendoğ" name kerd? Ninu re roştber nêvat, ey ki biyarîne zon: Ni honde ki wendene u nustene zonenê, dina ser xeyle çî musê, taê het ra zonayîşê xo ki xoriyo, hama qomê xo, zon u zagonê xo nas nêkenê, derd u khulê qomê xorê derman sae nêkenê. Coka ni roştber niyê, honde ke wendene u nustene musê. Reyna racerine kîtavê Avari ser.

Kîtav her hete ra zaf enterasano. Hal u hêkata qomê ma be siyasetê dewlete ser zonayîşê muhîmi tede rê.

Kîtav serba tertelê Dersim sero ke ju dokumento. Her çîqa ke her çî eşkere nênuşîyo, oncia ke qırkerdene u surgîn sero zaf zonayîs esto.

GEYİGE BE XEYRİYE RA

Peyê asma amnona peyene de Mudîra Xanîme izîna xo ser pînitêne. Serê asma

Vînenîme ke jêde nê, nara 50-60 serri ver insanê ma zonê xora teber zonê de bîni nêzono. Dewu de zonê ma qesey biyo. Domani ke dê are, ardê wendexane Tırki nêzonenê. Coka ke wendexane Tırki musnaene xore wezîfa vîrenî diya. Qomê ma zonê xore zaf qîmet do. Ma u piy nêwastê ke domanê xo şerê wendexanê Tırku. Wanê, "eke ke domanê ma şerê wendexane, zonê ma xovîra kenê"

Kîtav musneno ke karê asimilasyonî ebe plan u proje vîrajîyo. Mezgê dewleti, pilê xo, Cumhurreisi, Serwezîri, genarali, pêzanoğî(uzmani) amê têlewe guriyê ke asimilasyon çîtur bînge bîce ro.

Siyasetê dewleta Tırkiyo ke o waxt ebe destê Avari ra amenê hurêndî, ewro ke ramîno. Hem ki xeyle bîngê gureto. Waxtê Avari de asimilasyon honde aver nêşî bî. Xora ney Avar be xo ki vana. Şeştay ra tepia xeyle rae gureti. Her dewe de mektev kerdi ra, Tırki dê musnaene. Mabênê sarê mara tayîne ontî hetê xo. Ninu jê milusu dê gureynaene. Nîka ni ebe name çepciyen, elewîten be mîslîmanten ra karê xo kenê. Gune ma teyna siyasetê Avari nê, siyasetê domanê Avari ke nas bîkerîme.

Mî çîm de kîtav ju het ra ke hêkata domanê hîris u heştîya. Ninu ra mî hêkata Geyige ve Xeyriyey çarna ra zonê ma. Bîwanê, bîvînê!. Ni hêkati honde dez danê zerrê mordemi ra ke misyonerî ki berbenê.

payîza verene de Mufeteşen ra telefon kerdi. İyê ke kerdi bî rêz sanay bî

qersunu ver kîstê bi, domanê dinê remay bi şiyê bi kounê Yasax Bölge. Ni domanu ra heşt teney gureti bi pê. Î yê ke serrê xo qiciyê dê Dezgeê Seveknaişê Domanu. Ê dî teney serrê xo pil biyê, nîka rusnenê mare. Angore dine ni çêney domanê "asiyê bêşerefiyê", coka gune nêşerê wendexane, honde ke kar u gurê wendexaney de bigureyniye.

Hurdımına çêney ki amey.

Juye hetê lese ra derg u gırsa, namê xo Geyiga. Niadana xo çıqa xayına. Porrê xo têmiyane dera. Hawt asmiyo ko derê, sane koti ra bıvînê ke. Kîncê pazeniyo ke ser dera pêşê xo hata be zoniyo, bajiyê xo hata be herme dıriyo biyo parçe u purçe, desenê xo areze niyo, hermê kînci poyiyo biyo parçe u purçe, temeqiyo astê hermê rasti ra, gıranê şene hata be naki dıriyo. Miyanê hurdımına de ju parçe resen gıredaiyo.

A qıce ki henıya. Honde ke hermê kînci nêdıriyo. Çermê riyê xo şıyo ro be çermê insoni, çermê xoyê bini tıvana tholê dariyo ke biyo qewerengi, henıyo. Nenki şikiyê, kınarê feki dırbetınê. A qıce honde zara ke, çermê xo temeqiyo astu ra. Riyê xo jê kokımu pırmotıkına. Ecaba des u çar serre de este bi?

Wazenime ke bıcerime zerre, nênenê. Ju letê nono pendırın kerdimi derg. A pile xo peyê xo çarna, nêgurete. A qıce çıtur ke destê mıra gurete, kerd zerrê phıstınê xo, hetê pey ser rema, hetê ra mare niadana, letê noni ra guda gıirse gazkerde, onca kerde phıstınê xo.

Şıune lewe hetê pile, noni ae ser kerdune derg. Serê destê xora henı da pıro ke nonê destê mı perra, tenê bover de gına be hardi ra. A qıce desinde xo

este noni ser. Çıtur ke gurete kerd phıstına xo.

Ma hurdımına ke zaf kotime xover, non be pendırı ardime. Verê coy daime a qıce re. Bınê dêsi de ame bi zoniyo ser, hetê ra werdêne, heto bin ra ke made niadêne. Parçê de noni ebe pendırı kerdune pırr şıune lewe hetê pile, mı va çêna mına (orijinal de Kızımına nuşıyo.) u destê xuyo tholi ra ke hermê dae mişt kerdune. Oncia destê mı thon da, hama jê vêren nêbi. Nono ke destê mıde ro reyna kerdune derg. Reê riyê mıde niada. Ez huya u sarê xo saneane ra teşvik kerdune ke, bıcerı. Henı xain u pêti destê mıra gurete. Phoşta xo çarna ma, ame zoniyo ser werd.

Zaf boyını bi. Pey de ebe ley awka germi kerdi bi hazır. Ebe haskerdene Xeyriyei guretune zerre. Xademeê ke ae kemerê dunıke de şütêne, ez ki şıune ke kîncê khani u pıreni bıvecine bıyarine. Eke cêrone ra, xademei vatêne, Çermê xo pak nêbena, se kerime?

Ebe fırçaê kînci kerdi paki. Hama oncia ke çermê xo jê çermê insani pak nêbi bi. Çıqa ke guriay oncia ke nêşikiay ke Geyige bıcerê zerre. Mudıra Xanıme ke heqberê cı nêveciye, emır day bi ke dı xademeê camerdi ebe zori bıcerê zerre. Hurdımına camerdeê gırsi heqberê çêneke ra nêamêne.

Haqo tala, çı qewete, çı xoverdaene!... A linge de ver kerd cı phoştê ae ra goni ame. Î gurêti bi pê, mı niada, serê astê hermê xuyo rasti de ju dırbeta de gıirse, kîncê herme ra koti bi têmiyane ju tholê de qalın bi bi peyda. Miyanê tholê dırbeti de ki kermê sıpeyê qıci.

Mudıra Xanîme be ez, ma hurdîmîna ke dest kerdime cî, berbayîme.

Serê Xeyriye dezêne. Adîrê xo bi bi berz. Ma ilac da u kerde cîle. Ser ke rînd nîmîtime.

Nêmê sewe şîune qontrolî, cîlê xode nêbiye. Ters kot zerra bela mî, mî henî zona ke reme. Battaniye ke cîle de nêbi, gîlê xo bînê qaryola ra asêne. Mî wast ke biancine, gîran biye, nêamêne. Xo kerdune çewt, niada: Bîne qaryola de pîloşîaye bi battaniye ra, caê rakotene ra ebe bereqîayîşî niadêne. Eke mî se kerd, çîqa ki guriyune oncia ki besenêkerdune ke serê qaryola de bîderine rakotene. Niştune lewê ae, qaryola ke lewiye, ma ki pia lewiye, ae ke çîp u pêt temeçiyêne bajiyê mî. Peyniye de cîlê antê hardî ser, desînde kote zerrê cîle, kote ra. A lînge de şîune ser ke lewiye qaryola ra tersay bi.

Nae ra ez ki biune razî. Serê kemer de ramekuye, qe ke nê cîlê hardî de rakuye. Dî-hîrê sewe bînê qaryola, serê qaryola dewam kerd. Peyniye de serê qaryola de rakotene muse.

Mudıra Xanîme:

Bîmusîme, eke ke danê, na çêneke ez bîcerîne, vatêne.

Waxto ke serba izîne şîyêne Îstanmoli, şîya xatîrwastena Pasay(-Pasao ke qalê cî beno, Apdullah Alpdoğaniyo- notê mî). Pasa ke vato, beno. Babokê mî kerde, şîye. (Sîdîka Avar, Dağ Çîçeklerim(anılar), pelge. 88-90)

Perociya vêrene de ma masa de da ronîştene. Ju zoniê xo guret bînê xo henî sere sandele de nişte ro. Nonê ancûli ke werdêne, werdiş naimê ro verê ae. Koçîki thon da, wast ke ebe destê xo bîwero, destê ae guretune, koçîki ardune ver. Ver kerde cî ebe lerziye werd, gegane ki made niadêne. Tasê tholi ke ver ra guretune, tasê maqarnai dîyîne ke nay ro ver biye sas. Made niada, ebe tersî koçîkê xo kerde berz, niada ke iye ke dormede re rîhuwayîsê, ebe rîndiyê niadanê, ey ki tî vana ju reê de quletnaene ra henî werd. Ebe bajiyê xo fekê xo kerde pak uste ra. Ebe sabuni dest şutene ma musna cî. Ju helguste ke hengure ma da cî. Musaene ra wast ke phîstene xo kero. Verê pîrene guretae bi neşkiye ke cî kero. "Nêbeno, bore" ma nîa îşaret kerdime. Helmê xo bîriyêne. Honde zaf, honde rew werde bi ke hengure zar zor qedene. Hama henî fekê xo şapîr şupur kerdene ra werde ke. Peyê coy ke jê ju leyriqa kutîke fekê xo lese, destê made niada. Mî destê xo sana jubîni îşaretê "qediye" kerdune.

Aqıl mendi ri sarê xewer bîyar ra, gecî r' şun sîba vac.

Vatê vérinun

XUYA HO VURİYA

Torné Tuji

*Nere ré çond rojiyo tı şiya
Ez né zonenu ke çıra herediya
Na xuya to ya viréne niya
Verecoy ma kewténe ra piya*

*Na undéro hered çıra zédiya
Sodir hata peroz ke herediya,
Perez ra ji hata sondır haşt viya
Verecoy tı qe niya né biya*

*Tan u tiji, şewle u roştıya mı viya
Na kerdena to maré zolimiya
Kergana zeré ma béderman biya
Tawo khe tı mara herediya şiya*

*Ma çimde çıqa maré bivi denge
Saré ma khe rozé kewténe tenge
Şiya to de ma sero, tı bé venge
Ce ra né biriné doçık u henge*

*Vengé to yo tenık yéno mı viri
Na xuye, çıra mira fişta duri
Adiré zeré mara qéri péro juri
Tı rindeka, ma çimde biya huri*

*Bé to aqıl ma sare ra kuno duri
Ma bime bé sebir u bé heduri
Tı khe névé qonaği bené axuri
Bé to bese né kenu loqmé buri*

*Bé to dina thol u bosa ma gore
Aqıl né verdana tı ve na tore
Me ke bé ro miné feqiri sore
Halé ma névéne biya kore*

*Xemsaré, beso poré ma mevore
Omnani mare tı vornena vore
Pesewe cemed, peroz socya sore
Sowda ma gırs, çıra biye zore*

*Çı dem beno, qéçi va béro şéro
Sewda xora mordem gere mevéro
Ez pesew u peroz cére ne tovero
Sowda to ki zonu, mevaze béxevero*

*Yémayéma serva to hesrete
Me vaze dekerino, na kesrete
Zerre uncenu, cigeri bené lete
Péyser bé, ho vilera kenu kete*

*Meke, na feqiri tenge mefiye
Bé virara ho vilé mara fiye
Torné Tuji riro tı bihuyiye
Dest zeré desti ke, téy bífeteliye*

Kutik çirê gueşt' kutik niwon.

Vatê Verinun

İNİ KUMİ?

Lac Siya

Ma şini rahar nêduni
Ma gineni 'ard dest nêduni
Gûya çik nêheqi nêkeni
Ini kumi?

Henzar serro, ma bê hiviye
Ma dest ra giroti sibayun ma
Ma persê, ayin cewab nêda ma
Ini kumi?

Unyen' tayun ra sê dîşmêni
Unyeni¹ tayun ra sê kuarun
Unyen' neynik² ra, vuni; ina dunya-d'
ma êsti mayê.
Ini kumi?

Ayin nuni ma, ma dest ra guret'.
Ayin nuni ma kerd lettı u her yo tira yo
lettı werd'.
Gêrên' a mara vuni; ma her çi kerd,
şıma çik nêkerd
Ini kumi?

Înun ewwil numê³ ma bedilnê.
Înun bacê numê dewun ma bedilnê.
Înun dıma numê bacarun ma bedilnê.
Ini kumi?

Pıstun ma-dı mârê çı?
Merdım niyi, merdım ni?
Paşay, niyu hıkumdari?
Ini kumi?

Çıtayi ini? Qê ma nêşkêni pê?
Ayi çıtay ma qê nêzuni?
Ço nişkenu yın bıvicno, yın hergo yo
cısê.

Ini kumi?
Kapuesi niyu⁴, ğeyali?
Paşay niyu, Miri...?
La, çıtay ini?
Ini kumi?

Ma kum yo kerra wedar' bın ra
vêciyêni.
Ma çıta vırazı yeni Wahar vêciyeni.
Ma şin ça, yı uca ra vêciyeni.
Ini kumi

Wa'adê ma yê çê?
Vırısniyê ma yê, çê?
Nobetkar' ma yê, çê?
Ini kumi?

Dunya inê ayına, çê?
Hemı çı inê yino, çê?
Qederê ma yın nûştâ çê?
Ini kumi?

Avni Polat'ra Nizdi di Bando newe

Nizdi di

Avni Pola

¹ Unyeni: Anyeni, Onyeni,

² Neynik: 'ayne

³ Nume: Name, Nome, Nıme

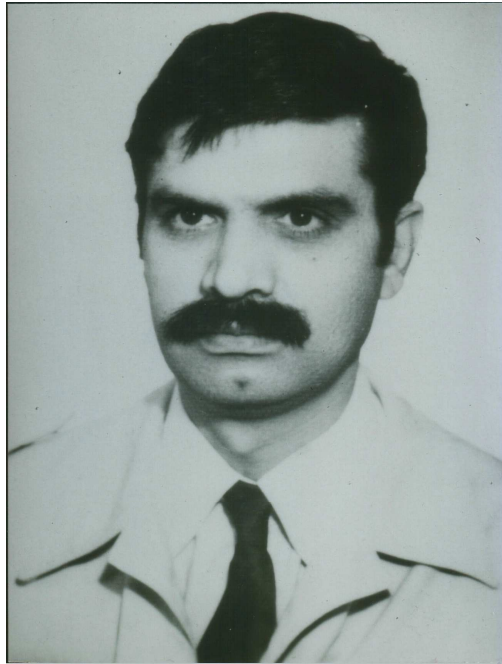
⁴ Niyu: ya

EBUBEKIRO, EBUBEKIRO

Zu veng duri ra b1 berz
Va ma milleté, ma esté
Péro piya dest pédé
Raya serbestey b1viné

Namey to ç1 gırdo
Dışmeni pized/zered
terso, lerzo
Maré paştiyo, xorté
Hesraniyo
Namey c1 ç1 şirino
Roşnayıyo, serbesteyo
Nameyé ci Ebubekiro,
Ebubekiro

Vengé Şeyh Saidano,
Seyit Rizayano

Ebubekir Pamukçu
02.04.1946 - 18.07.1991

Réca Exmedé Xasi u
Osmané Babijido
Zey ro da ferati gureno u
werzeno
Kemeré tarixté Zazayan
pêsero roneno
Mijdiyana xoserbiyayen
dano

Wa sond/atbo toré,
peydi gamé xo peydi
néerzen
Bayrağa şardé xo, erdi
néronem
No çaredé ma ya
hessiyet u şerefo
Dışmeni vero çok nében

Ma Rayberi Zaza(ya)n Ebubekir Pamukçu xu vira nêkerd !

Wet çiniyu!

Zaza yaşar

*Ina dunya dı,
gunawo pil tu virakerdiş.*

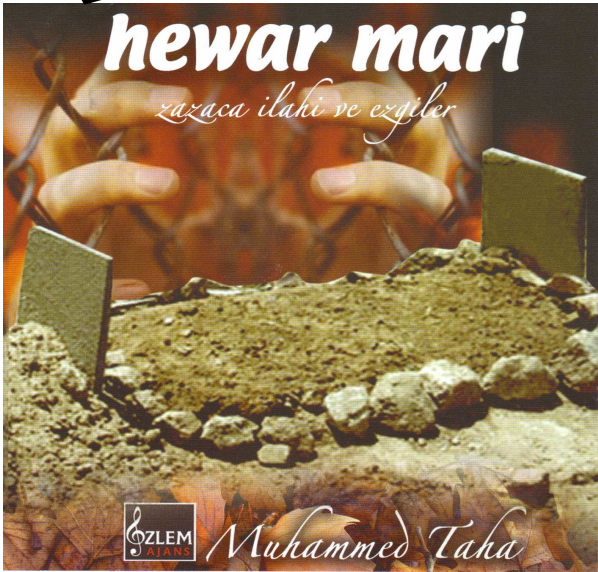
*Ina dinya dı,
hêwaxo pil tı ra cıya bıyayış.*

*Ina dinyad,
Şeşadıro rınd,
Çımun tura kışıyayış.*

U....

*Sibawo rınd,
Tu pıstuni d' ayabıyayış
Hu, eni ra wet çiniyo....*

Véciya

Muhammed Taha'ra ilahi Zazaki.!

1. Ya muhammed
2. Umir' ma
3. Zindun
4. İslam
5. Ğerib
6. Qur'un
7. Hewar Mari
8. Xort' ma
9. Birayi
10. Alim u Rehber

Ğwirbet

Murat Güneş

Ğwirbet! ğwirbet!
tı nomê ğêribiyê ğwirbet
tı nomê feqiriyê ğwirbet
tı nomê yêsiriyê ğwirbet

tı nomê biyekêsiyê ğwirbet
tı nomê bindêstiyê ğwirbet

Ğwirbet!
tı zê ercêl biyewêxt
Ğwirbet!
tı zê dıřmên biyebêxt

Ğwirbet!
tigu tı tıy e' tı ra hes kena
istiqbali mı tı do e tı ra hes kena

Ğwirbet !
êg e tı ri mecbur a
mevaj qê e tı ri mecnun a

Ğwirbet!
zerkotê çimon siyon a
labelê çımı tı nê

zerkotê qom a derg a
labelê qomê tı nê

zerkotê rindi u wêři wa
zerkotê rindon u weşon a
labelê zerkotê tı niya

**ÇİME BIGİ, BIWUN O VILA KI !
ÇİME'Yİ AL, OKU VE DAĞIT !**

<http://cimezaza.tripod.com>

Çolig ra Yadin Paşa(Zaza yado) u çend Miri

[cimezaza.tripod.com](http://www.cimezaza.tripod.com)

ZAZA

VERLAG